

Kochs Tinghus i Store Heddinge

Udgivet af
Realdania Byg

Indhold

FORORD	5
NY ENERGI TIL DET GAMLE TINGHUS – Restaurering af råd-, ting- og arresthuset i Store Heddinge Af arkitekt m.a.a. Camilla Løntoft Nybye, Rønnow Arkitekter A/S	7
STILISTISK TVEDRAGT Råd-, ting- og arresthuset i Store Heddinge i overgangen mellem senklassicisme og historicisme Af arkitekturhistoriker, Ph.D. Badeloch Vera Noldus	29
SOGNEFOGEDER, SMÅTYVE OG FULDE SOLDATER – Liv og skæbner i og omkring tinghuset Af Knud Rasmussen, Stevns Lokalhistoriske Arkiv	57
SUMMARY	70
LITTERATUR OG KILDER	72

Kochs Tinghus
i Store Heddinge

Kochs Tinghus i Store Heddinge
© Realdania Byg A/S 2013

ISBN 978-87-92230-62-1

Tekst og redaktion:

Realdania Byg, arkitekt Camilla Løntoft Nybye,
arkitekturhistoriker Badeloch Vera Noldus og Knud Rasmussen.
English summary translated by LanguageWire

Layout: Realdania Byg og OAB-Tryk a/s

Fotos af fotograf Kurt Rodahl Hoppe

Øvrige fotos og illustrationer:

Rønnow Arkitekter: Side 8

Rigsarkivet – Statens Arkiver: Side 23.

Stevns Lokalhistoriske Arkiv: Side 31, 59, 60, 63-65, 67-69, 71 tv.

Heinz-Josef Lueking: Side 33

De Danske Kongers Kronologiske Samling: Side 38

Roberto Fortuna: Side 41

Omslagsfoto: Fotograf Kurt Rodahl Hoppe

Bogen er sat med Dax og Caslon og trykt af OAB-Tryk a/s, Odense

Realdania Byg er et helejet Realdaniaselskab

Kochs Tinghus i Store Heddinge

Udgivet af Realdania Byg

TINGHUS

Forord

Hofbygmester, kongelig bygningsinspektør, elev af C.F. Hansen og senere direktør for Det Kongelige Danske Kunstakademi og med nære forbindelser til prins Christian Frederik (den senere Christian VIII). Arkitekten Jørgen Hansen Koch, som i 1830'erne blev bedt om at tegne råd-, ting- og arresthuset i Store Heddinge, var både en betydningsfuld og indflydelsesrig mand.

Råd-, ting- og arresthuset blev opført i 1838 og regnes for at være et af de sidste rådhus, der blev opført inden enevældens afskaffelse. Kochs hus kom til at danne skole for udformningen af mange af det store antal råd-, ting- og arresthuse, der skød op over hele landet i 1800-tallet.

I den danske arkitekturhistorie repræsenterer huset et vigtigt pejlemærke. Det er nemlig et af de allerførste eksempler på overgangen fra den nyklassicistiske stil, som Kochs læremester C.F. Hansen om nogen repræsenterede, til historicismen med den mere frie brug af historiske stilarter. Facadens høje stueetage og de rundbuede vinduer på første sal, der er trukket helt ned til den høje bæltegesims, og de forskellige murflader på henholdsvis første og anden sal, er et af de første eksempler i Danmark på florentinsk renæssancestil med inspiration fra 1500-tallets Italien.

Ved Realdania Bygs overtagelse af ejendommen i 2011, havde tidens gang, forandringer og forfald, samt kommunal- og domstolsreformer gjort, at huset havde udspillet sin rolle. For at

bevare dette stykke bygnings- og kulturarv for fremtidige generationer, måtte man finde nye måder at anvende huset på. Kochs Tinghus skulle have ny energi. I overført og bogstavelig betydning. Med restaureringen har Realdania Byg ville give huset dets arkitektoniske værdighed tilbage. En tilbygget arrest fra 1871 er fjernet, og gårdmiljøet rundt om bygningen er åbnet - et nyt byrum til glæde for byens borgere.

Samtidig er energioptimerende tiltag, som for eksempel solceller og jordvarme, og højteknologiske løsninger integreret i restaureringen af det historiske hus, som i fremtiden lejes ud til Stevns Kommune, der planlægger at anvende bygningen under konceptet "den røde tråd er grøn". Et kommunikations-, klima- og energikoncept, der skal være udstillingsvindue for grøn IT samt styrings- og videns teknologi. Derudover skal bygningen rumme eventfaciliteter for produkt demonstrationer, TV-transmissioner med videre.

Ambitionen med restaureringen har været både at bevare det fredede hus' arkitektur- og kulturhistoriske værdier og aktivere Kochs Tinghus som en levende del af nutidens og fremtidens Store Heddinge. Den bedste bevaring af vores historiske huse sker nemlig, når de indgår aktivt i vores moderne samfund.

Realdania Byg
November 2013

Ny energi til det gamle tinghus

– Restaurering af råd-, ting- og arresthuset i Store Heddinge

Af arkitekt m.a.a.
Camilla Løntoft
Nybye, Rønnow
Arkitekter A/S

På torvet i den lille købstad Store Heddinge på Stevns ligger en anseelig og velproportioneret bygning, nemlig byens råd-, ting-, og arresthus opført i tiden 1832-38. Bygningsanlægget omfatter en hovedbygning efter tegninger af arkitekten Jørgen Hansen Koch (1787-1860) og udhus, sprøjtehus og ringmure efter tegninger af den lokale arkitekt Georg Kretz (1810-57). Hovedbygning, udhuse og ringmur er fredede.

Realdania Byg erhvervede råd-, ting- og arresthuset for at sikre et stykke kulturarv og bidrage til revitaliseringen af et udviklingsmæssigt udfordret område i Danmark. Vores restaurering af huset skulle give huset sin værdighed tilbage og samtidig sikre, at huset kunne rumme nye funktioner, som sikrede et stykke bygnings- og kulturarv til nytte og gavn for fremtidige generationer.

Intensionen var at sætte bygningen i stand og opgradere den ved at integrere energioptimerende tiltag og højteknologiske løsninger. Samtidig blev den udtjente arrestbygning, der uden større veneration for det oprindelige hus var tilføjet i 1871, fjernet for at fremhæve husets oprindelige arkitektoniske udtryk og samtidig genskabe og åbne det særlige gårdmiljø rundt om huset.

Byens borgere og besøgende vil fremover have mulighed for at sive fra byens hovedtorv

gennem arrestgården og den lille have, som ligger bag gården og ud til parkeringspladsen ved den bagvedliggende dagligvarebutik. Således etableres en ny genvej i bybilledet, som vil kunne revitalisere en del af bymidten og samtidig formidle en af byens smukkeste ejendomme.

Huset skal i fremtiden rumme et kommunikations-, klima- og energikoncept, der skal være udstillingsvindue for grøn IT-, styrings- og vidsteknologi.

Med restaureringen af huset har vi forsøgt at skabe en balance mellem et fredet hus fra 1800-tallet og nutidige begreber som energioptimering, åbenhed og social bæredygtighed.

Social bæredygtighed via åbenhed

Ved erhvervelsen af ejendommen var Realdania Bygs hensigt blandt andet at styrke den sociale bæredygtighed i Store Heddinge. Ud over de udadvendte funktioner, der var planlagt til den fremtidige brug af huset, har tanken været at skabe åbenhed til omgivelserne – i en bygning der ellers per definition som arresthus har haft som formål at være hermetisk lukket.

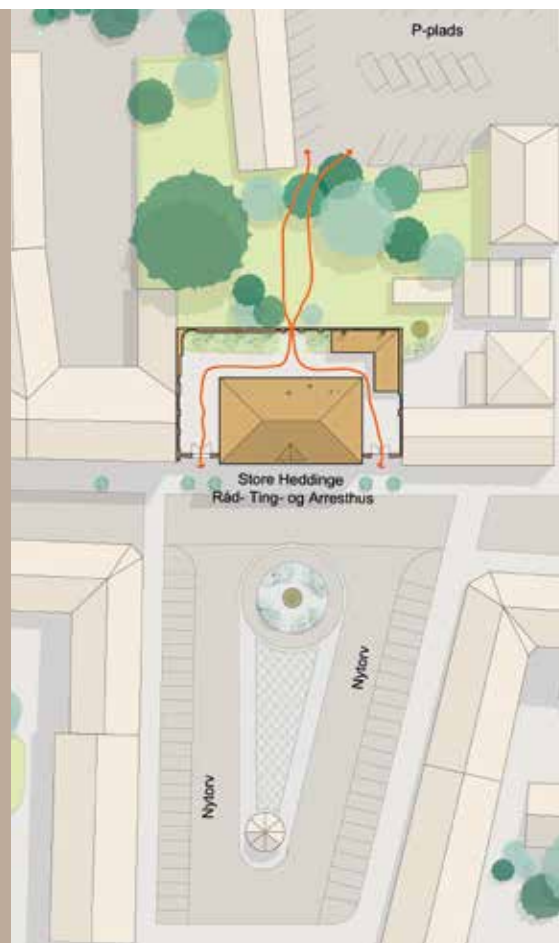
Åbenhed på flere måder. Huset skulle kobles til omgivelserne og trække folk fra gaden indenfor, og bygningen skulle i videst mulige

*Modsatte side:
Kochs Tinghus ligger som
midtpunkt på byens
centrale torv.*

Udtjent arrest bliver til hyggeligt gårdmiljø

Kun godt 40 år efter, at Kochs Tinghus stod færdigt, blev forholdene i hovedbygningen for trange, og der blev derfor i 1871 opført en arrestbygning i arrestgårdens nordøstlige hjørne. Tilbygningen blev opført uden særlige hensyn til den oprindelige bygning og ringmur og indeholdt heller ikke de samme materiale- og håndværksmæssige kvaliteter som det eksisterende. Således skar tagfladen sig ufølsomt gennem hovedbygningens kordongesims og stak iøjnefaldende igennem og over arrestgårdens ringmur.

Ved Realdania Bygs overtagelse af ejendommen i 2011 var tilbygningen i yderst dårlig stand med mange forvitrede og frostsprængte facadesten og et tag, der var kraftigt angrebet af råd. I forbindelse med restaureringen har man ønsket at fremhæve Jørgen Hansen Kochs facadeskema, som var forud for sin tid samt den oprindelige åbne gårdstruktur, som er udført af Georg Kretz. Det blev derfor besluttet at fjerne arrestbygningen fra 1871, så hovedbygningen igen kunne stå "rent" i sit arkitektoniske udtryk, og ringmurene i den egnstypiske kridtsten atter kunne fungere som en krans omkring et særligt gårdmiljø.

omfang være tilgængelig for gang- og bevægelseshæmmede. Desuden skulle de historiske spor i huset være formidlet og let aflæselige for alle besøgende. Endeligt skulle projektet være åbent overfor moderne løsninger ved at udfordre den traditionelle restaureringstanke og implementere højteknologiske løsninger i en fredet bygning. Ved at finde tilbage til arkitekten Jørgen Hansen Kochs oprindelige planer for bygningen, er der også skabt åbenhed i bygningen.

Tilgængelighed under hensyn til historie og arkitektur

Bygningens oprindelige funktion som råd-, ting- og arresthus afspejler sig i bygningens udformning. Således vil man bemærke, at bygningen er opført på en høj sokkel og vinduerne i stueetagen sidder højt placeret over gadeniveau. Hermed kunne forbigående ikke kigge ind til de indadvendte funktioner i bygningen. Dele af de indvendige gulve er dog hævede, så man indefra godt kunne se ud til omgivelserne. Den-

Haven bag huset bliver et nyt offentligt rum i byen. På taget af skuret, der ses i forgrunden, bliver der monteret solceller.

ne indretning giver nødvendigvis udfordringer, når der skal etableres niveaufri adgang, som følger de gældende anvisninger. Udfordringen blev løst ved at udforme en rampe langs bygningens bagfacade i arrestgården med adgang til en oprindelig dør, der blev bevaret, men hvis karm blev ombygget for at overholde gældende krav til adgangsforhold. En elevator blev også sat op i bygningen, placeret med mest muligt hensyn til den oprindelige rumopdeling. Denne placering måtte dog ændres under byggesagen,

da et hidtil skjult bemalet loft dukkede op. I sidste ende blev elevatoren placeret i en af de ombyggede celler i husets sydøstlige hjørne.

Huset fortæller historien

De historiske spor, der dukkede op under registreringen eller var kendt via skriftlige og billedmæssige arkivalier og kilder er markeret, så de er synlige for husets fremtidige brugere og besøgende. På den måde kan arkitekturen bidrage

*En nænsomt indpasset
rampe sikrer niveaufri
adgang til tinghuset.*

til at formidle huset og de forandringer, det har undergået gennem tiden.

Der eksisterer en opmåling fra få år efter bygningens opførelse, som i plan og opstalt nøje beskriver husets funktioner og udstrækningen af de enkelte rum. Rumindretningen var i grove træk den samme ved overtagelsen af ejendommen. Dog var den del af bygningen, hvor den nye arrestbygning var tilbygget, kraftigt ombygget i stueetagen. Ligeledes var der i de rum, hvor der senere var indrettet køkken og toilet, i sagens natur nye overflader og udstyr. På førstesalen var der tilføjet en skillevæg i den gamle tingstue, men da alle døre til disse rum syntes at være oprindelige, var det ikke en indretning, der i første omgang skabte opmærksomhed eller var nogen grund til at ændre på.

Fremover vil alle lag i husets fortælling være aflæselige for den besøgende. De oprindelige celler, der blev nedlagt ved opførelsen af den ny arrestbygning i 1871 samt øvrige ombygninger,

som gennem tiden er foretaget i dette nordøstlige hjørne af bygningen, er blevet markeret med en opstregning i loftet. Tidligere udbygninger i arrestgården er nu markeret i belægningen eller i ringmuren. Farvearkæologiske afdækninger vil stå synlige, så alle væggenes og træværkets farvelag kan aflæses. Den oprindelige ruminddeling er respekteret, og toiletter og elevator er indrettet i det område, der i forvejen havde gennemgået løbende ombygninger. Det fremtidige anretter køkken er placeret i den bedst bevarede fængselscelle. Af samme årsag er elementerne valgt som løse stålstativer, så væggene er friholdt, og rummet står så intakt som muligt.

Moderne teknologi i historiske rammer

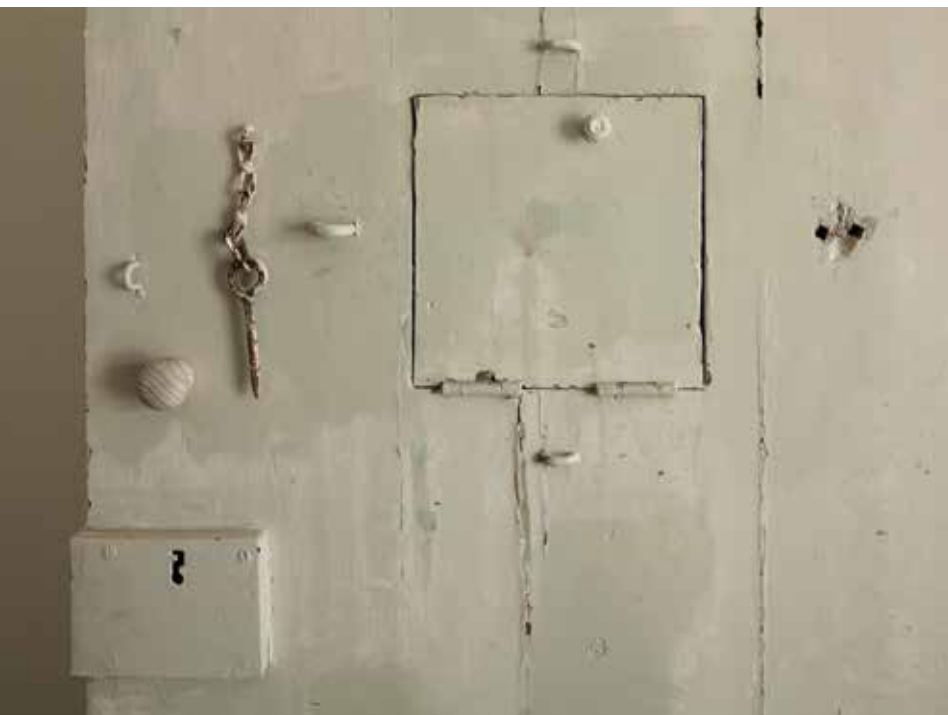
Bygherre, arkitekt og brugere har fra begyndelsen af projektet arbejdet med en ambitiøs plan for brugen af bygningen, således at der kunne in-

Husets funktion som arrest er stadig synlig i dag.

Til venstre ses døren, der efter opførelsen af den nye arrest i 1871, gav adgang til fangegård og celler.

Til højre ses en tidligere celle til fruentimmere, som nu er anretterkøkken.

Små detaljer fra arrestens oprindelse er bevaret. Her en celledør i afdelingen for fruentimmer.

tegreres moderne og højteknologiske løsninger, som understøtter husets fremtidige brug.

Visionen for det gamle råd-, ting- og arresthus er, at det under det nye koncept "den røde tråd er grøn" skal kunne udvikle, *brande* og positionere Stevns Kommune som en af de førende kommuner, når det gælder innovativ udvikling og anvendelse af grønne teknologier. Tinghuset skal være et idé- og inspirationscenter i Store Heddinge, der skal generere inspiration for alle, som ønsker at energi- og klimaoptimere deres bolig eller virksomhed. Huset skal være et omdrejningspunkt for udviklingen af erhvervslivet på Stevns, idet det stilles til rådighed for det

Energibesparende tiltag

Som en del af restaureringen er der indarbejdet en række energibesparende tiltag.

- Jordvarmeanlæg gravet ned i haven bag huset.
- Solceller placeret på et læskur i haven.
- Energibesparende lysarmaturer, sanitet og hvidevarer.
- Efterisolering af loftet, eftergang og supplerung af forsatsvinduer.
- Etablering af arbejdsstationer til demonstrationsmodeller for grøn IT-, styrings- og vidensteknologi, som skal opstilles i huset.

lokale erhvervsliv til afholdelse af møder og arrangementer under teknologiske former, der skal løfte deres budskaber og højne det professionelle niveau.

Uventede overraskelser

Forud for byggesagen fortog vi en nøje gennemgang og registrering af bygningen. Forundersøgelserne indebar blandt andet en farvearkæologisk afdækning på mur- og træværk i en række udvalgte rum.

Vi var bekendte med Jørgen Hansen Kochs interesse for den antikke bygningskunst og ikke

Overgangen mellem nyt og gammelt gulv. Her stod også væggen, der adskilte trappepos og et lille værelse midt for trappen. Det var et krav fra kulturstyrelsen, at det skulle være synligt at reposen oprindeligt har været smallere, end den er i dag (se tegning af første sal på side 23 til venstre).

*Den godt fire meter høje
dør i salen på første sal
flankeres af et antikt
inspireret søjleparti.*

På undersiden af tagfladen i trapperummet er der lemme, som gjorde det muligt at nå undersiden af tagstenene, når de med mellemrum skulle understryges med mørtel. Nu er der lavet fast undertag, så det ikke længere er nødvendigt at understryge, og taget over trappen er isoleret for at reducere varmetabet.

mindst hans interiørdekorationer i Frederik VIII's Palæ. Vi vidste endvidere, at den farvekyndige arkitekt M.G. Bindesbøll (1800-56) var konduktør (tilsynsmand, der i arkitektens fravær fungerede som byggeleder, *red.*) på byggeriet af råd-, ting- og arresthuset. Forventningerne til farveafdækningerne var derfor høje.

En snert af skuffelse følte vi derfor også, da resultatet forelå. Stort set alle de gennemførte farveafdækninger viste, at væggene havde været hvidkalkede og træværket lysegråt, på nær i fængselscellerne, hvor de var okkergule. En nydelig, klassisk farveholdning, men vi havde dog håbet på lidt farvespræl et eller andet sted.

Før huset blev opført, havde der været langvarige forhandlinger om projektets udformning, størrelse og økonomi. Forløbet blev i 1966 beskrevet i den anerkendte kunsthistoriker Knud

Voss' bog "Bygningsadministrationen i Danmark under Enevælden", og vores resultater understøttede Voss' fremlægning af sagen. Økonomisk var der skåret ind til benet, hvilket blandt andet afspejlede sig ved den sparsomme udsmykning af interiørrerne.

Det gemte loftmaleri

Da der under nedrivningsarbejdet i forbindelse med restaureringen dukkede et bemalet loft frem i den gamle tingstue på første sal, var der derfor ingen tvivl: Vores planer for restaureringen måtte revurderes...

Hvad der viste sig at være et nedsænket loft blev åbnet, og bag dette tonede grønlig og rødlige flader med en bort af fabelvæsener og farverige frugtranker frem. Opmålingstegnning-

Et kunstfærdigt bemalet loft dukkede under restaureringen frem bag et nedsænket loft i den gamle tingstue på første sal.

*Modsatte side:
Det bemalede loft med de frodige frugt- og blomstermotiver stammer sandsynligvis fra 1871, hvor en ny arrestbygning også blev bygget til huset.*

gerne fra 1840'erne blev fundet frem igen, og vi kunne konstatere, at den mellemgang som vi fejlagtigt, på grund af de originale dørblade, havde antaget for at være fra bygningens første år, var kommet til betydeligt senere, og dørene var blevet flyttet fra et andet sted i huset.

Den senere tilkomne skillevej og andre vægplader blev revet ned, og dørene blev flyttet tilbage til deres oprindelige placeringer. Den oprindelige plantegning blev dermed bestemmende for den fremtidige elevators placering og for de toiletter, der også skulle integreres i

indretningen – og loftmaleriet blev, efter en afrensning og restaurering af skadede dele, bevaret og synliggjort for fremtiden.

Loftmaleriet menes ikke at være fra Jørgen Hansen Kochs tid. Koch var langt mere nedtonet i sit udtryk med klare referencer til de klassiske antikke motiver, som han havde studeret på en næsten fem år lang dannelses- og studierejse i Europa i 1818-22. Loftet i tingstuen er mere prangende og peger stilmæssigt i retning af barokken med de frodige frugt- og blomstermotiver, der som plafondmalerier er gengivet på langsiden i rokokolignende asymmetriske gyldne rocailles og på den korte side i symmetriske engle- og bladornamenter. Gesimsen er udført med perspektiviske borter, der giver illusion af flere dimensioner. Loftet “bæres” af konsoller, der er integreret i gesimsen, og som har motiv af et ansigt, der leder tanken hen til en Kerub-figur, altså et dyrevæsen med fire ansigter: menneske, løve, tyr og ørn (Ezekiels bog, kap.10).

Det er ikke lykkedes at finde frem til kunstneren bag loftmaleriet, men denne leg med historiske motiver vidner om tiden i slutningen af 1800-tallet, hvor den historicistiske stil var den fortrukne blandt mange arkitekter. Måske loftsmaleriet er kommet til ved den ombygning, som bygningen gennemgik i 1871.

Til venstre ses et udsnit af facaden. Øverst, gule Flensborg teglsten med Hamborgfuger. I midten er gesimsen i sandsten og puds og nederst den pudsede stueetage. Fugerne står ud fra facaden og giver facaden et karakteristisk udseende. Ved at fange lyset giver de et let udtryk til førstesalen, mens den pudsede stuefacade fremstår med øget tyngde – et virkemiddel kendt fra arkitektur i den florentinske renæssance. Til højre ses uret og den nye kvist.

Eksteriør

Råd-, ting- og arresthusets facader er udført med muret pudset overflade i stueetagen og i blank mur med hamborgfuger på første sals facade. Taget er belagt med blådæmpede vingetegl og bygningen er mod Torvet flankeret af to murvinger, der giver adgang til arrestgården.

Som bygningsanlæg var ejendommen ved Realdania Bygs overtagelse i 2011 relativt velbevaret med de ændringer, som 175 års brug og tidernes ændrede restaureringsholdninger medfører. Således stod facadeopbygningen som oprindeligt bortset fra tilføjelsen af et trefagsvindue i stueetagen i den nordlige gavl. End-

videre var vinduerne mod gaden i stueetagen udskiftet fra tremmevinduer til almindelige korspostvinduer. Pudsede facader, hamborgfuger, tag, ringmur, døre med mere var vedligeholdt og enkeltdele stedvist udskiftet, men overordnet set stod bygningen intakt og i kvalitetsfulde materialer.

Bygningens facader blev istandsat i forbindelse med projektet. Pudsede flader og hamborgfuger blev eftergået; kordon- og taggesims blev stedvist udbedret og efterfølgende hvidkalket; vinduer og døre blev snedker- og malermæssigt istandsat; ringmuren blev afrenset for cementholdigt puds og kalket hvid. Alle flader var inden arbejdet gik i gang farvearkæologisk un-

I forbindelse med reetablering af de to skorstene var det et krav fra Kulturstyrelsen, at også de indvendige skorstenspiber under taget i det lave hanebåndsløft blev genskabt.

dersøgt, og generelt blev kalkning og maling udført i henhold til resultaterne af undersøgelsen.

Tag og skorstene

Hovedbygningen havde oprindeligt to skorstene. De ses på historiske fotos fra tiden efter 1914, men var blevet taget ned på et tidspunkt før 1984, hvor Karsten Rønnows Tegnestue (i dag Rønnow Arkitekter) første gang beskæftigede sig med ejendommen.

I forbindelse med byggesagen, hvor taget skulle udskiftes, er de to skorstenspiber blevet reableret. Genopbygningen er sket med udgangspunkt i historiske fotos.

Taget er blevet omlagt med sten af samme type som tidligere, nemlig håndstrøgne blådæmpede teglsten. Af vedligeholdsmæssige årsager er der etableret undertag, som i dette tilfælde er lagt mellem spærene. Denne fremgangsmåde er noget mere omfattende end et traditionelt undertag, hvor man lægger bræddeunderlaget oven på spærene. Metoden er valgt for at bevare den originale gesimshøjde og dermed det overordnede facadeudtryk.

At de to skorstenspiber blev genopført, havde den afledte glædelige effekt, at tagfladen kunne holdes fri for ventilationshætter og andre udluftningskanaler, da alle udtag er ført op gennem skorstenspiberne.

Kirkeværgens ur

Kvisten med den indbyggede urskive mod torvet var ikke fra Jørgen Hansen Kochs tid. Den blev skænket til byen af kirkevæрге og købmand Jacob Hansen i 1914. Kvisten var anseelig i størrelse og strakte sig over tre ud af syv vinduesfag og var en anelse voldsom til den ellers så velproportionerede bygning. Ved overtagelsen af bygningen i 2011 fremstod kvisten i ringe form og tilstand. Efter flere ombygninger var den reduceret i bredden, og med kedelige detaljer og simple materialer, forekom den fremmed for bygningen og uden arkitektoniske kvaliteter.

Efter næsten 100 års brug havde urskiven dog printet sig ind i byens bevidsthed og var blevet en umistelig del af bybilledet. Dette karaktertræk og denne funktion måtte ikke forsvinde. Urskiven er derfor bevaret i det færdige resultat. Kvisten er dog ombygget til en form og dimension, som i højere grad underordner sig bygningens øvrige proportionering.

Tinghusets udvendige døre og porte er malet i en mørkegrøn farve baseret på det ældste farvelag fundet på dørene i forbindelse med restaureringen.

Indgange og gårdmiljø

De to murvinger, der flankerer hovedbygningen, har været ombygget af flere omgange. På opmålingstegningen fra 1840'erne og på fotografier før 1914 fremstår portene med vandrette overligger og portblade med rektangulære fyldinger. På fotografier efter 1914 fremstår portene med fladbuede overligger og med flere ændringer af tilmuringer, porte og døråbninger. Ved overtagelsen i 2011 var der en port i den venstre murvinge, og den højre var ombygget med tre døråbninger; en til den bagvedliggende gård og to til henholdsvis et offentligt herre- og dametoilet. Realdania Byg købte det offentlige toilet af Stevns Kommune, således at de knap så

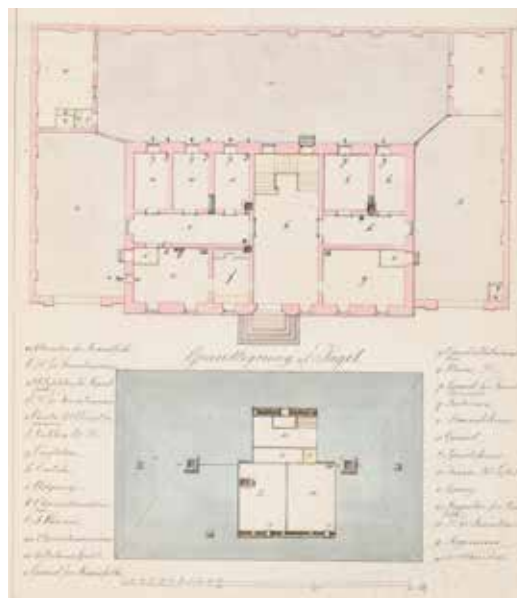
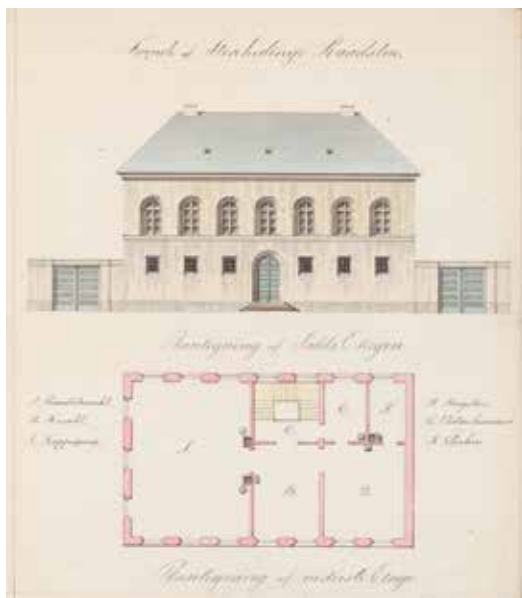
klædelige toiletdøre kunne nedlægges, og der kunne genskabes en port og en offentlig adgang til gårdrummet og haven bag gården.

Portene er blevet malet i en mørkegrøn farve, som var den ældste farve, der indgik i de farvearkæologiske afdækninger, der blev foretaget på de oprindelige døre mod arrestgården. Nu fremstår hoveddøren mat lakeret, som undersøgelserne viste, mens øvrige udvendige døre og porte er mørkegrønne.

Disponeringen af hovedbygningen med den omkransende ringmur skaber et fint gårdmiljø, som i forbindelse med restaureringen også er blevet restaureret. Belægningen er genskabt med chaussésten, og på det gamle sprøjtehus

Opmålingstegning udført få år efter, at tinghuset blev bygget.

Husets oprindelige rum

Råd-, ting- og arresthuset var oprindeligt disponeret med tre arrestrum for mænd, to for kvinder, en arrestforvalterbolig bestående af et værelse og et køkken samt en vagtstue i stueetagen.

Førstesalen bestod af rådstuesalen, venterum, vidnekammer, tingstue og til-

hørende arkivrum. På loftet var oprindeligt sygestuer, hvis funktion dog efterhånden flyttede til mere egnede omgivelser. Herefter blev rummet brugt til pigekamre. Bygningens etager er forbundet af et imponerende trapperum, der går gennem samtlige etager.

er facaden blevet sat i stand og taget skiftet ud. Også den bagvedliggende have er blevet trimmet. Der er blevet ryddet ud i havens buske, krat og træer, som ikke havde været vedligeholdt i mange år. Endvidere er der opført et skur, som skal kunne benyttes af husets brugere, byens borgere, dagplejemødre og andre til kortvarigt ophold, madpakkespising og lignende.

Interiør

Oplysninger om specifikke oprindelige indretninger af de enkelte rum er sparsomme. Under byggesagen er der dukket spor op, som antyder, at der i enkelte rum har været brystningspaneler (for eksempel i det gamle vagtværelse i stueetagen). I rådsalen har der ifølge arkivfotos været høje, mørke bejsede brystningspaneler. Denne

*Modsatte side:
De oprindelige ringmure, sprøjtehus og udhus tegnet af den lokale arkitekt Georg Kretz er opført i kridtsten, som området omkring Stevns Klint er rigt på.*

Kik fra hallen i stueetagen ind i rummet mod syd, hvor der på et tidspunkt har været køkken.

indretning er dog sandsynligvis ikke original og er på et tidspunkt taget ned for at opnå et mere lyst og imødekommende retslokale. I det oprindelige arkivrum på første sal dukkede spor af en bemalet frise under loftet op, og også her er der spor efter et brystningspanel. I tingstuen er der markeringer i gulvet efter en gammel kamin.

Detaljerne i disse udsmykninger af rummene er dog ukendte, og der er ikke i denne byggesag gjort forsøg på at efterligne indretningen, da grundlaget ville være for spinkelt. Rummene står derfor rene med hvidmalede vægge og lysegråt træværk, sådan som de farvearkæologiske undersøgelser viste, at de fremstod oprindeligt. Den bevarede fængselscelle, hvor der er indrettet køkken, er malet okkergul. Kun rummet med det bemalede loft har skiftet farve. Da det ikke var muligt at tidsfæste loftsmaleriet præcist og dermed fastlægge, hvilket af de afdækkede

lag af maling på væggen maleriet hørte til, er der valgt en farve, som harmonerer med det restaurerede loft og de tilstødende lokaler.

Planker og gulve

Ved begyndelsen af projektet blev der foretaget en grundig gennemgang af eksisterende gulve for at fastlægge tilstand og originalitet. Gulve, der var i god stand, blev bevarede, mens gulve, som var angrebet af råd, blev udskiftet.

I stueetagen var det især forhistorien bag de hævede gulve, som vi var interesserede i at kende. På grund af de højtsiddende vinduer i facaden gav det god mening, at gulvene indvendigt var hævede, så vagtforvalteren kunne se ud på torvet. Detaljerne i gulvet, herunder trinene op fra det sænkede gulv i trappehallen, var dog ikke udført særlig elegant, hvilket vi havde vanskeligt ved at forene med Jørgen Hansen Koch. Vi foretog derfor prøveboringer i gulvene, for at undersøge om der var overflader eller underliggende fodlister, der kunne indikere, at gulvene tidligere havde ligget i et andet niveau. Men intet dukkede op. Derfor er gulvene i stueetagens gavlrums bibeholdt i det høje niveau, da alt tyder på, at de oprindeligt har haft denne placering.

De eneste oprindelige planker fra 1830'erne fandt vi på første sal. Dels i det gamle venterum

Den oprindelige rådstuesal på første etage blev senere brugt som dommerkontor. Under gulvene er der trukket kabler til IT og el. Små lemme i gulvet giver let adgang til installationerne.

Pigekamre og sygestuer

I de gamle pigekamre og sygestuer på loftet var overfladerne falmende, med mange års opsamlet sommerfuglestøv og en hel del charme i sig selv. Af brandhensyn har det været nødvendigt at brandisolere mod trapperummet, og i forbindelse med omlægning af taget er tagfladen blevet efterisoleret mod kamrene. De brandisolerede vægge har fået en bræddebeklædning, som ligner den eksisterende, og den skrå tagflade er ligeledes afsluttet med en beklædning af brædder. Derudover står væggene i rummet, som da vi ankom til stedet, med de samme farver og beklædninger, urørte, kun en støvkost har været hen over dem.

og på halvdelen af trappereposen (dog lagt om), dels under et linoleumsgulv i den gamle tingstue (rummet med loftsmaleriet). Plankerne i tingstuen var i forholdsvis god stand og er nu blot blevet slebet og overfladebehandlet. I venterummet og på trappereposen var plankerne i meget dårlig stand og kraftigt ormædte. De blev taget op, sorteret og efterfølgende blev de planker, der stod til at redde, lagt i det gamle venterum.

Væggen mellem venterummet og trapperummet figurerer ikke på opmålingstegningen fra 1840'erne og er kommet til på et senere tidspunkt. Bræddegulvet er bevaret under denne skillevæg for at formidle denne detalje.

Stedets ånd

Vi plejer at sige, at de bedste restaureringer er dem, hvor den besøgende efterfølgende ikke lægger mærke til, at vi har været her. Hvor husets ånd er bevaret, og de fortællinger og hændelser, som huset har gennemlevet, stadig svirer omkring en. Hvor patina, skæve vinkler, levende materialer og tidens tand stadig er synlig, og hvor vi måske har forbedret, om nødvendigt også forandret, men aldrig forstyrret.

For en tid har vi fået lov at leve med i stedets ånd i råd-, ting- og arresthuset i Store Heddinge, lært dets sprog at kende og talt med for en stund. Nu begynder næste epoke for det historiske hus.

Den glatte del af den hvidkalkede mur i billedets højre side er resterne af ydervæggen fra den nedrevne arrestbygning fra 1871, som var opført i teglsten, så fangerne ikke kunne grave sig ud af ydermuren, der var lavet af mere grove og bløde lokale sten fra Stevns Klint. Til venstre ses den originale mur i den grovere lokale kridtsten, som sammen med udhus og sprøjtehuset, var tegnet af den lokale arkitekt Georg Kretz.

TINGHUS

Stilistisk tvedragt

Råd-, ting- og arresthuset i Store Heddinge i overgangen mellem senklassicisme og historicisme

Af arkitekturhistoriker, Ph.D.
Badeloch Vera
Noldus

Rådhuset og senere ting- og arresthuset i den lille købstad Store Heddinge på Stevns blev opført i 1838 efter tegninger af den københavnske arkitekt Jørgen Hansen Koch. Brændehus, sprøjtehus og ringmuren, der indhegner et gårdrum, som oprindeligt var opdelt i tre, blev tegnet af den lokale bygmester Georg Kretz.

Sit beskedne omfang til trods er tinghuset en markant bygning, beliggende på Algade midt i akslen på byens torv, hvor det indtager en fremtrædende plads som et af byens naturlige visuelle samlingspunkter. Det velproportionerede hus hører til Store Heddinges kønneste historiske bygninger, ved siden af præstegården ved Kirketorvet, med et forhus fra omkring 1750, og Sankt Katharina kirke, der går tilbage til 1200-årene. Kirken med det ottekantede skib fra middelalderen, opført i kridtstenskvadre, betragtes som et af landets mest bemærkelsesværdige mindesmærker. I de 175 år, der er gået, siden huset blev opført, har det levet et intensivt liv, som har sat sine spor. Bygget som rådhus med arrest, blev det senere taget i brug som tinghus. Ud over almindelig slitage har større og mindre tilføjelser og ændringer i og omkring huset tilsøret Kochs oprindelige hovedbygning og den åbne gårdstruktur, som Kretz havde tegnet den.

Da Realdania Byg erhvervede Store Heddinge Råd-, Ting- og Arresthus i 2011 med henblik

på at udleje det til Stevns Kommune, bar huset præg af mange års skiftende brugere og indretningsbehov, og et omfattende restaureringsarbejde blev sat i gang. Restaureringens hovedgreb, under ledelse af Rønnow Arkitekter, gik ud på at fremhæve Kochs hovedbygningens stærke arkitektoniske udtryk ved at fjerne det senere tilkomne arresthus og genskabe det åbne rum omkring bygningen. Ved at åbne gårdrummet, og ved samme lejlighed istandsætte haven bag gården, er der desuden skabt forbindelse mellem Nytorv og de faciliteter, der ligger på den anden side af huset. Dermed er der opstået et nyt offentligt rum i byen, hvis borgere nu vil have mulighed for at opleve Kochs fornemme rådhus i sin helhed.

Et klassisk dilemma

"Dog var mine Tanker ikke i Grækenland at udgrunde det mystiske, vor Tid bruger ingen græske Templer ... ieg vilde ved at kiende de forskjellige Tidsaldre ... ei forsømme at kiende den Bygningsmaade, der i henseende til Kunst har staaet og maa staae højest", skrev Jørgen Hansen Koch i 1819 til finansdeputeret, jurist og senere direktør for Det Kongelige Teater, Jonas Collin, der udøvede en stor indflydelse på bevillingerne til kulturlivet. Kochs udsagn afspejler dilemmaet

Modsatte side:

På overfacaden ses de fremspringende hamborgfuger, som giver husets facade en markant reliefvirkning. Fugerne følger ikke den rytme, som murstenene er lagt i. Hamborgfugerne ligger på den måde udenpå ydervæggen og har derfor alene til formål, at give facaden karakter.

mellem idealer og de faktiske hensyn, som oplevedes af mange kunstnere i tiden. Ifølge Koch var den græske bygningskunst hævet over alle andre stilarter, og det var i denne stil man ideelt set skulle bygge. Men i et land i økonomisk krise, som Danmark befandt sig i omkring 1819, var mulighederne for at bygge så storslået en arkitektur, som han havde set i Grækenland, reelt set beskedne. Klassicismen blev på det tidspunkt immervæk betragtet som den stil, der egnede sig bedst til offentlige bygninger i kraft af sin oprindelse i byggekunsten fra antikens to førende kulturcentre, Grækenland og Romerriget. Koch lader dog til at have fornemmet, at klassicismens tilsyneladende urokkelige status var under forandring. Det var ikke alene økonomiske forhindringer, der lå i vejen for at bygge "græske Tempel"; der ville ikke gå lang tid, før man begyndte at se sig om efter nye stilarter.

Dilemmaet mellem idealet og det praktisk udførlige, som Koch beskrev det i sit brev til Collin, blev ikke mindre indviklet af, at han som enhver arkitekt ønskede at finde frem til en arkitektur, der passede til netop sin tid. Den eminente tyske arkitekt Karl Friedrich Schinkel (1781-41) havde tumlet med spørgsmålet, da han retorisk spurgte, hvorfor vi ikke skulle prøve at finde en stil til vores egen tid, siden alle

store epoker i civilisationen har efterladt deres egen arkitekturstil – i stedet for at efterligne?

Jørgen Hansen Kochs rådhus i Store Heddinge rummer arkitektens ønske om at være tro mod sine rødder og vise respekt for flere tusinde års bygningshistorie, samtidig med at han ville udfolde sig og pege fremad, og ikke alene skue tilbage. Huset er klassicistisk i sin grundstruktur, men med udvalgte elementer og detaljer der afslører, at en ny, historicistisk vind var i anmarch. Hovedformen er en klassisk blokform i to etager med et valmet sadeltag og tre lige fag på hver side af den centrale entré. Den pudsede stueetage på en sokkel med rustika, det dybe indgangsparti og den markerede overgang mellem stueetage og første sal viser ligeledes, at huset har sine rødder i den senklassicistiske tradition. Men kombinationen af det blanke murværk, som beklæder førstesalen, de rundbuede vinduer og den højt optrukne stueetage peger fremad mod en gryende historicisme.

Arkitekten Jørgen Hansen Koch

Jørgen Hansen Koch blev født i den københavnske bydel Christianshavn den 4. september 1787. Her, ved Ovengaden neden Vandet, drev hans far et skibsbyggerværft, og Jørgen voksede op i en søskendeflok på fire. I 1807 trådte Jør-

*Jørgen Hansen Koch
(1787-1860) portrætteret
af den danske maler
J.L. Lund i 1832.*

gen i sin fars og farfars fodspor, da han gik i lære som tømrersvend. Hans læremester var arkitekten Andreas Hallander (1755-1828), som havde været elev hos C.F. Harsdorff på Det Kongelige Kunstakademi. Hallander stod for nyopførelsen af en lang række borgerhuse i den del af middelalderbyen, der blev slugt af flammerne ved den store brand i 1795. Sammen med bygmestre som Andreas Kirkerup og Christian Martens var Hallander med til at skabe Københavns indre bybillede, som vi kender det i dag. Som Hallanders elev blev den unge Koch inddraget i opførelsen af borgerhuse i bl.a. den nyanlagte Kronprinsessegade.

Koch var således udlært tømrer, da han begyndte sin uddannelse på Det Kongelige Kunstakademi i 1808. Sandsynligvis var det Hallander, der stimulerede Koch til at videreuddanne sig og introducerede ham for C.F. Hansen, pro-

*Modsatte side:
Den centrale trappe snor sig
gennem alle husets etager.*

fessor i arkitektur og skolens direktør. Under C.F. Hansens vinger udviklede Koch sig hurtigt, og efter store fremskridt modtog han allerede i 1809 den lille og den store sølvmedalje.

C.F. Hansen fik en blivende indflydelse på Kochs arbejder. Fire år tidligere var han vendt tilbage til København efter knap tyve år som succesfuld bygmester og kongelig bygningsinspektør for Slesvig og Holsten med base i Altona, og i årene derefter voksede C.F. Hansens indflydelse i hovedstadens arkitekturkredse og ved Akademiet. Indtil sin død i 1827 blev Hansen valgt som Akademiets direktør hele otte gange, hvilket gjorde ham og hans stilistiske synspunkter altdominerende. Som ophavsmand til markante bygninger som Vor Frue Kirke, Rådhuset (senere Domhuset) på Nytorv, Metropolitanskolen og Christiansborgs slotskirke satte han et umiskendeligt præg på København. C.F. Hansens elever og medarbejdere var mange; blandt dem var Gustav Friedrich Hetsch, Christian Hansen, Peder Malling, Peter Kornerup med flere. Alle var de deres karriere igennem tro mod de klassicistiske principper, men blev også, på hver sin vis, optaget af den spirende interesse for andre historiske stilarter end de antikke. Kornerup tegnede for eksempel Vordingborg Rådhus (1843), som var det første danske rådhus med nygotiske detaljer, Hetsch

tilpassede i Skt. Ansgars Kirke (1842) som en af de første blanke upudsede murflader, kombineret med en rundbuet, romansk døråbning med afrappende blændinger, mens Malling tegnede Universitetsbygningen (1836) på Frue Plads, som er klassisk i sin helhed men med tydelige, forskelligartede historicistiske ansatser i enkelformerne.

I 1809, samme år som han modtog den store sølvmedalje, blev Koch ansat som konduktør på C.F. Hansens tegnestue, som lå i Prinsens Palæ. Her fik Koch ansvar for tilsynet med store opgaver såsom opførelsen af Rådhuset på Nytorv og Vor Frue Kirke. Tilsynet med genopførelsen af Christiansborg, en af C.F. Hansens største opgaver, blev ført af Malling og Hetsch. Parallelt med arbejdet på C.F. Hansens travle tegnestue læste Koch videre på Akademiet. I 1811 blev han tilkendt den lille guldmedalje for et projekt til 'Et Kunstakademi' og fem år senere, efter at have prøvet en gang uden held, modtog han den store guldmedalje for opgaven 'Et Militærtsygehus'. Årene hos Hansen, både på tegnestuen og Akademiet, var meget betydningsfulde for Koch, og at han satte stor pris på sin læremester fremgår af et brev, hvori han skriver, at han er "saa lykkelig at blive kiendt af Akademiets Directeur Herr Etatsraad Hansen, de store og i mit fag eneste Arbejder som ieg nu fik Leylighed at studere,

C.F. Hansen, som tegnede Vor Frue Kirke, der skulle genopføres efter at være blevet bombet af englænderne i 1807, var landets fremmeste arkitekt og læremester for Jørgen Hansen Koch.

På døren fra trapperummet på første sal og til den store sal, er dørhåndtaget placeret unaturligt højt på døren. Det har været med til at minde de besøgende om, at der skal udvises respekt for myndigheden. Samme detalje finder man på yerdøren på C. F. Hansens råd- dom- og arresthus på Nytorv i København.

det Opsyn Herr Etatsraaden tillod mig under Hans Veiledning at føre disse udmærkede Bygninger, den Adgang ieg nød til Hans Tegnestue, det Lys der udbredtes over min Kunst, ved de Tegninger ieg havde for Øye, og den Tilladelse at maatte under Hans Opsyn selv udarbeide de Tegninger, gav mig Kundskaber i Kunstens Theorie og dens Pracsis.”

Nu, da Koch havde vundet den store guldmedalje, kunne han ansøge Akademiets store stipendium til en udlandsrejse. I stedet for at blive hos C.F. Hansen i en sikker stilling som konduktør valgte han at kaste sig ud i et treårigt udlandsophold. At han på det tidspunkt var 30 år gammel – en relativt høj alder for en nyuddannet arkitekt – har nok spillet ind i den beslutning. Det var nu, eller måske aldrig.

Grand Tour

Beslutningen om at foretage en længere udlandsrejse viste sig at være den helt rigtige. Den var “vigtigt for min tilkommende Virksomhed, (...) gavnlige for min Smag, (...) beroligende for mig selv, da ieg med Flid har studeret Grækenlands og Pestums græske Architectur”, som han skrev til Jonas Collin i 1820. Det store rejsestipendium udstedtes til en treårig rejse, som skulle betragtes som en dannelsesrejse, hvor stipen-

diaten fik lejlighed til at studere såvel klassikere som nye tendenser inden for bygningskunst, byplanlægning og interiørdekoration. Efter hjemkomsten forventedes det, at stipendiaten over for Akademiet fremviste de aftegninger, opmålinger og egne oplæg, som han havde foretaget og samlet sammen under rejsen. At dele ud af sine erfaringer var en vigtig betingelse for rejsen.

Koch forlod København i januar 1818 og vendte faktisk først hjem knap fem år senere, i december 1822, efter sin *Grand Tour* gennem europæisk bygningskunst. Det første rejsemål var Rom, hvor han ankom fire måneder senere. Undervejs aflagde han og hans rejsekammerat, billedhuggeren Hermann Ernst Freund, besøg i Berlin og Karlsruhe. I Berlin besigtigede de to rejsende blandt andet det kongelige palads, som stammede fra 1400-tallet, men havde fundet sin endelige udformning som det største højbarok-anlæg nord for Alperne i begyndelsen af det 18. århundrede.

Rejsen gik videre over Wien, Triest, Venedig og siden til Vicenza og Verona, "hvor der især for Architecter er meget at see", som Koch skrev til Jonas Collin. Her henviste Koch til alle de bygningsværker, den italienske 1500-tals arkitekt Andrea Palladio har efterladt i og omkring Verona og Vincenza, deriblandt Teatro

Håndkoloreret postkort fra omkring 1900. "Neue Wache" fra 1818, tegnet af arkitekten Karl Friedrich Schinkel er et hovedværk i tysk klassicisme.

Koch, Schinkel og Neue Wache

Schinkels tidligste store opgave i Berlin var dog lige ved at blive indviet, da Koch og venen Freund ankom, nemlig Neue Wache. Schinkel tegnede Neue Wache som portbygning til den preussiske Kong Friedrich Wilhelm III's palads. Bygningen har en portiko med doriske søjler og er formet som et romersk castrum – en befæstning – med forstærkede hjørnetårne omkring et lukket gårdrum. I Schinkels senere værker tog han afstand fra den romerske påvirkning og gik over til en genfortolkning af den græske antikke klassicisme, som vi ser det i eksempelvis Altes Museum. Men i stedet for at arbejde rent græsk-klassicistisk blandede Schinkel stilen med historicistiske elementer fra 1500- og tidlig 1600-tals italiensk klassicisme såsom de pilastre, der strakte sig over to etager. Resultatet var en monumental og skulpturel arkitektur, som var sammen tænkt med omgivelserne af den store urbanist, som Schinkel også var. Især denne kølige og statelige arkitektur, fra før Schinkel begyndte at interessere sig for gotikken, skulle få stor betydning for Kochs udvikling som selvstændig arkitekt.

Olimpico, Villa Badoer, Villa Rotonda, Palazzo Valmarana og mange flere. Ligesom sin læremester C.F. Hansen på sin rejse 36 år tidligere fattede også Koch stor beundring for Palladio og de andre store italienske renæssancebygmestre som Vincenzo Scamozzi og Giacomo da Vignola, hvis arkitektur blev studeret indgående af dem begge. Som så mange andre danske kunstnere før og siden, indlogerede Koch og Freund sig ved ankomsten til Rom hos deres landsmand, billedhuggeren Bertel Thorvaldsen. Thorvaldsens hus i Via Sistina blev Kochs base under opholdet i Rom. Herfra gik han på opdagelse blandt de mange forskellige grupper af udenlandske og italienske kunstnere, akademier og værksteder. Forbindelsen til Thorvaldsen var en god entré for Koch, som hurtigt blev optaget i kredsen af derboende danske kunstnere. Koch nød opholdet med de "mange Fester og Høytideligheder" i fulde drag og var betaget af kunstnerlivet. Selve byen oplevedes som en skuffelse af Koch, hvor, "Storheden er forsvundet", selv om mødet med ruiner af "Kunstens herligste Værker var ganske fortærende". Tiden i Rom brugte han til at opmåle de antikke bygningsværker. Desuden knyttedes nye bånd med blandt andre kunstmalerne J.C. Dahl og C.A. Jensen og de tyske arkitekter på omkring samme alder, Joseph Thürmer, Frans Heger og

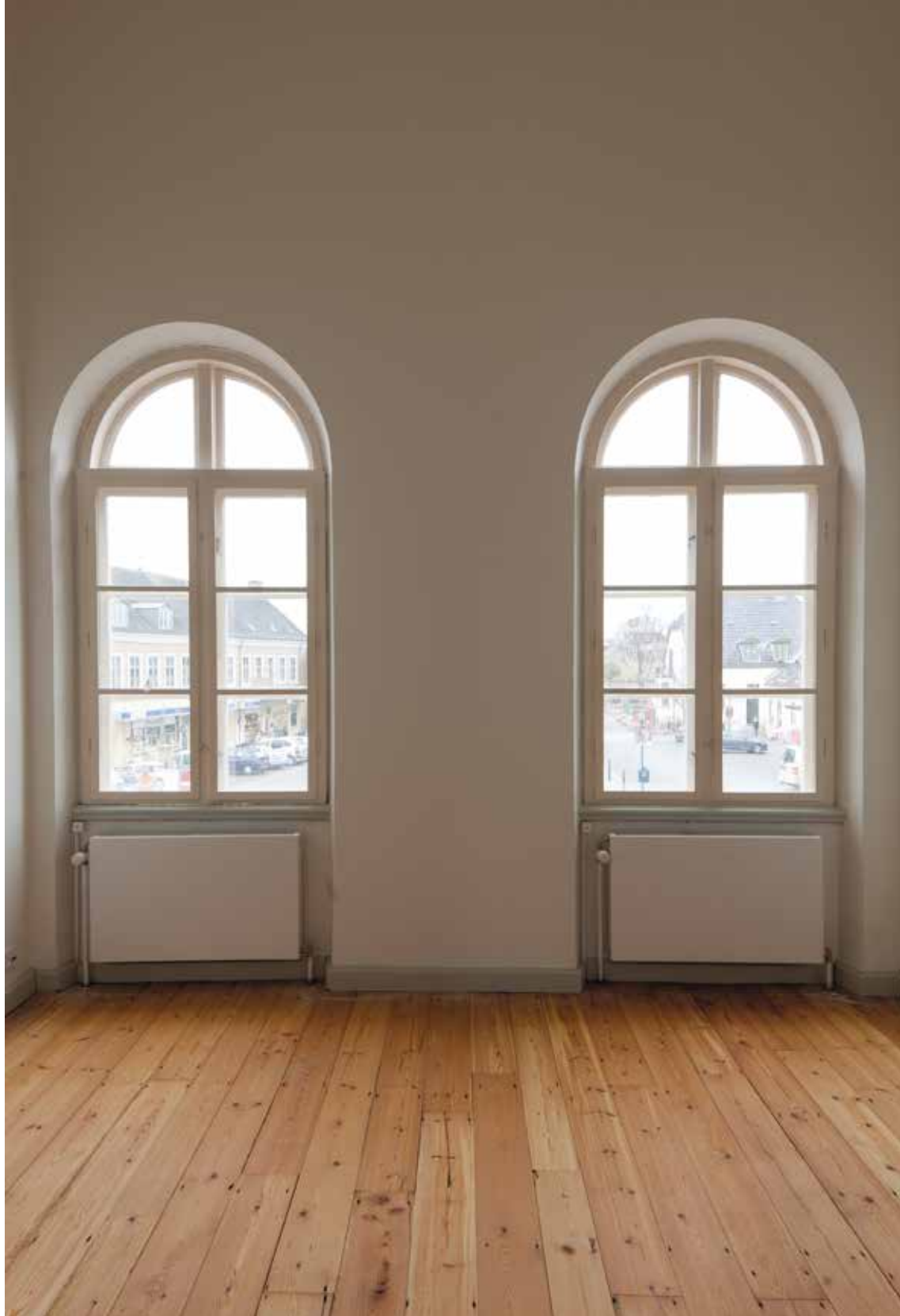
Heinrich Hübsch, med hvem Koch fortsatte sin *Grand Tour* til Grækenland. Den del af rejsen havde ikke været planlagt på forhånd, og Koch havde heller ikke økonomisk sikkerhed til den, men nu chancen bød sig, tog han den. Han søgte vist Akademiet i København om støtte, men afventede ikke svar og tog af sted, denne gang uden Freund.

Før og efter Athen

Således blev Jørgen Hansen Koch den første arkitekt fra Akademiet, der besøgte Grækenland. Idéen om at forlade Rom efter knap fire måneder til fordel for Grækenland, som slet ikke var en del af det faste rejsecurriculum for danske kunstnere på dette tidspunkt, stammede muligvis fra mødet med arkæologen Peter Brøndsted i Rom. Brøndsted havde været involveret i flere udgravninger, bl.a. på Keos, og han har måske ansporet Koch til at rejse videre. Efter sin ankomst til øen Korfu i november 1818 var Brøndsted fortsat til adskillige andre øer, havde været i Korinth og havde tillige tilbragt tre måneder i Athen.

For mange kunstnere var det mødet med Rom, som var det afgørende øjeblik i deres kunstneriske udvikling. For Koch blev det Athen. Der var et 'før' og et 'efter' Athen. Se-

*Udsigt over Torvet i
Store Heddinge fra
første salen.*

*Jørgen Hansen Koch mødte
prins Christian Frederik
(senere Christian VIII) i
Rom. De udviklede et tæt
venskab, der varede livet ud.*

nerede mindedes han, hvordan han første gang havde set byen: “Ak, hvor bankede mit Hierte i dette Øyeblik, endelig seet Atheen og drømt mig i Paradis.” I Athen brugte Koch tiden på opmålinger, beskrivelser og tegninger af monumenterne på Akropolis: Parthenontemplet, Propylæerne – indgangsbygningen til Akropolis – og templet Hephaisteion, som er det bedst bevarede af de græske templer og stadig fremstår stort set, som dengang det blev bygget i det 5. århundrede før vores tidsregning. Koch arbejdede på stedet, hvor han producerede et stort antal detailstudier, oversigtsskitser, stregtegninger og så videre. Han gik nøje til værks og havde en teknisk-konstruktiv tilgang til sine observationer, hvor detailopmålinger og grundplaner dominerer. En del af skitserne bearbejdede han til gennemførte plancher i tuschlavering eller vandfarve, da han var vendt tilbage til Rom. På vejen tilbage gik turen over Konstantinopel, det senere Istanbul, der dengang var hovedstad i Det Osmanniske Rige. Ligesom sin færd til Grækenland var også Kochs rejse til Konstantinopel og andre “smaareiser i Asien” endnu meget eksotisk på det tidspunkt. Der var ikke mange i Danmark, der kunne prale af at have set de byer og landskaber, moskéer og basilikaer, som Koch betroede sin skitsemappe.

Tilbage i Rom mødte Koch prins Christian Frederik, senere kong Christian VIII, der ligeledes var på en længere udlandsrejse. De to havde allerede udvekslet breve, mens Koch endnu var i Grækenland, men nu opstod der et tæt venskab, der skulle vare hele livet, og som fik stor betydning for Kochs karriere. Prins Christian Frederik, som var præsæs (præsident) for Akademiet, opfordrede Koch til at forlænge sin dannelsesrejse og ledsage ham til England, hvorefter arkitekten igen ændrede rejseplaner. Først gik det dog sydpå til Pompeii, Paestum, Castellamare di Stabia, hvor han forblev sammen med prinsen, og Napoli, hvor Koch blev optaget som medlem af akademiet – tidligere var han allerede tilbudt medlemskab af kunstakademierne i Rom og Firenze. Også her, i Napoli og omegn, var det mødet med den græske antikke bygningskunst, der gjorde et blivende indtryk på Koch. Hans samling af tegninger og opmålinger viser, at han nærrede en stor interesse for bygninger af græsk herkomst, og her især bygningskonstruktionen og ornamentikken.

I England, hvor nygotik som stilart blev udviklet under den romantiske bølge i slutningen af 1700-tallet og under navnet *Gothic Revival* slog igennem i 1820'erne, var den græske klassicisme et tilbagevendende tema for ham. Her var det mødet med en arkitekt som Charles

Robert Cockerell og hans værker, der fangede ham. Cockerell havde ligesom Koch rejst i Grækenland og var, som han, en overbevist tilhænger af brugen af den græsk-antikke stil. Beretninger om Kochs ophold i Paris, hvor han opholdt sig i seks måneder og igen tilbragte tid sammen med prins Christian Frederik, er sparsomme, men det må formodes, at han her stiftede bekendtskab med arbejder af arkitekter som Charles Percier (1764-1838) og Pierre-Francois-Léonard Fontaine (1762-1853). Hofarkitekterne Percier og Fontaines interiørdekorationer skulle vise sig at blive en vigtig inspirationskilde for Koch i hans senere virke.

Retur til Danmark

Der var gået næsten fem år, siden Jørgen Hansen Koch havde forladt Danmark for at tage på sit livs dannelsesrejse, der skulle blive så berigende for hans personlige og faglige udvikling. Siden sin beslutning om at forlænge rejsen havde Koch fået og afvist adskillige opfordringer til at vende hjem til Danmark. Ikke mindst fra C.F. Hansen, der tilbage i København var begyndt at blive utålmodig. C.F. Hansen syntes, Koch skulle vende om på hælene og skynde sig hjem for at overtage det embede, han havde tiltænkt ham. Bygningsinspektør Christian Meyns em-

bede var nemlig blevet ledigt, og C.F. Hansen havde, i sin stilling som overbygningsdirektør, udset Koch til jobbet. Han måtte dog væbne sig med tålmodighed og lade arkitekterne Peter Jessen og Christian Hornbech om at dele inspektoratet indtil Kochs hjemkomst i december 1822.

C.F. Hansen kunne slet ikke forstå, at embedet ikke kunne lokke ham hjem tidligere. Hvordan kunne en ung arkitekt ikke være mere smigret over et sådant tilbud? Med slet skjult irritation skrev han til Koch at "Her taler man derom som en Lykke efter Deres Hiemkomst strax at faa et saadan Embede; at man i Rom tænker anderledes end i Kiøbenh. har ieg haft saa mange Pröver paa." Det var i sommeren 1820, og der skulle gå 2 ½ år mere, inden Hansen havde Koch der, hvor han gerne ville have ham. Men så havde Koch også de erfaringer og den indsigt, han mente var nødvendige for at indgå i bygningsvæsenet og udføre arkitektarbejde på højeste niveau.

Rejsen viste sig ikke blot at være berigende for Koch selv, men også for den danske arkitektstand. Hans mange optegninger, skitser, notater osv. udgjorde et væsentligt bidrag til udviklingen af græsk klassicisme og klassicistisk historicisme i Danmark, der ikke var baseret på idealiserede billeder à la Piranesi, men byggede

på *in situ* iagttagelser og opmålinger. Egentlig havde ideen været at udgive alt materiale i et monumentalt værk, som skulle blive en slags pendant til Lauritz de Thurahs pragtværk *Den danske Vitruvius* fra 1745-49, med støtte fra Jonas Collin. Men projektet strandede af forskellige årsager. Til gengæld indgik Kochs samling i Akademiets samling, til inspiration for mange generationer af studerende.

I hoffets tjeneste

Efter Kochs hjemkomst gik det over stok og sten med karrieren. Ganske kort tid efter ansættelsen som bygningsinspektør blev han i 1823 udnævnt til hofbygmester, muligvis takket være sin gamle rejsefælle kronprinsen, der vendte hjem til Danmark omkring samme tid. Med disse stillinger var han ligeledes blevet medlem af bygningsadministrationen og fik det overordnede ansvar for tilsynet med opførelsen og vedligeholdelsen af diverse offentlige bygningsarbejder, indtil kontorets nedlæggelse i 1849. Han kom til at arbejde på en bred vifte af opgaver, såsom arrester, tinghuse, toldkamre, for eksempel i Helsingør og Ribe, skoler, som borgerskolen i Svendborg, statsskolen i Hillerød og Katedralskolen i Odense, og rådhus, blandt andet i Svendborg, Rudkøbing og naturligvis Store Heddinge.

*Riddersalen i Brockdorffs
Palæ (senere Frederik den
VIII's Palæ) med interiører
udført af Jørgen Hansen
Koch i 1827-28.*

Kochs modernisering af Brockdorffs Palæ

I 1827-28 stod Koch for en gennemgribende modernisering af palæet i anledning af prins Frederik VII's giftermål og forestående indflytning. Nyindretningen af Brockdorffs Palæ, der indebar en ny grundplan, blev et højdepunkt i Kochs karriere og i dansk interiørkunst. Med Kochs ombygning skiftede Eigtveds palæ indvendigt karakter fra rokokko til senempire. Inspiration til den radikale ændring af palæets indre hentede Koch fra studierejsens opmålinger. Hans store samling detailstudier kunne nu gøre nytte, og skitserne blev flittigt benyttet til udsmykningen. Interiøret var kendetegnet af pudsede og bemalede vægge, dekoreret med riflede lisener, pillepaneler, pillespejle og dybe nicher. Lofterne blev udsmykket med kassetter og gesimser. Mange motiver i Frederik VIII's palæ stammede fra bygninger, han havde opmålt på rejsen. Loftsgesimserne i riddersalen var for eksempel nærmest identisk med hovedgesimserne på Minervatemplet på Forum Romanum i Rom. Samme slags ligheder i detaljen kunne iagttages i sove- og taffelsalen og tronsalen. I Brockdorffs Palæ viste Koch for første gang sin store begavelse inden for interiørdekoration. I tiden 2004-09 blev palæet sat i stand som bolig for Kronprins Frederik og Kronprinsesse Mary, under ledelse af Kgl. bygningsinspektør Erik Einar Holms Tegnestue, i samarbejde med Arkitema Architects.

Tinghuset hører, sammen med den bemærkelsesværdige ottekantede Sankt Katherina Kirke, som ses i baggrunden, til blandt byens fremmeste bygninger.

For kongehuset udførte Koch en lang række om- og tilbygninger og nyindretninger, blandt andet af Frederiksberg Slot, hvor han tegnede en ny portbygning mod Roskildevej i 1828. Da kronprins Frederik (senere kong Frederik VII) i 1841 skulle have bolig på Odense Slot som guvernør for Langeland og Fyn, blev det også Koch, der fik ansvaret for istandsættelsen. I slutningen af 1820'erne arbejdede Koch på Brockdorffs og Bernstorffs palæer. Brockdorffs Palæ, også kaldet Frederik VIII's Palæ, er ét af de fire palæer, der udgør Amalienborg, og blev bygget under ledelse af hofbygmester Nicolas Eigtved i årene 1750-60.

Som hofbygmester fik Koch ansvaret for en lang række andre restaureringer eller ombygninger i perioden, bl.a. Det kongelige Teater, Det Kongelige Bibliotek (det nuværende Rigsarkiv), Kiel Slot og Bernstorff Slot i Hellerup og mange andre. Private opgaver kom der også til. Blandt dem tiltrækker især palæet for grosserer A.N.

Hansen i Frederiksstaden (1835) sig opmærksomhed. Det lille palæ er opført i to etager, i hvidpudset murværk, med en sikker sans for samspillet mellem stil og materialer. Koch gav huset et helstøbt senklassicistisk udtryk og viste her endnu ingen tegn på interesse for stilarter, der ligger uden for de antikke klassicistiske.

Store Heddinge i 1830erne

I midten af 1830'erne var Koch godt på vej. I 1829 var han blevet justitsråd, i 1832 etatsråd, og i 1831 var han blevet optaget som medlem af Det Kongelige Akademi. Han kunne tillige fremvise en lang liste af både kongelige, offentlige og private værker. I 1834 udgav han bogen *Hvilke Fordringer burde der vel især gjøres til en Bygmester i Danmark*, og han var godt på vej op ad den akademiske stige, som endte i et professorat i bygningskunst ved Akademiet året efter. Fra 1844 kunne han kalde sig direktør for

Akademiet, og hans embedskarriere kulminerede, da han efterfulgte C.F. Hansen som ledende kongelig bygmester efter dennes død i 1845.

Det var således en velanskrevet og renommeret arkitekt, der i 1834 blev spurgt, om han ville tegne et nyt rådhus til Store Heddinge. Store Heddinge var ikke så stor endda, men det var den centrale by på Stevns, naturligt afgrænset af Køge, Fakse Bugt og Stevns Klint, og med et opland, som andre byer på Sjælland ikke rigtig formåede at dække. Byen havde købstadsprivilegier, tildelt i 1231 og bekræftet i 1441, men den havde egentlig mere karakter af en landsby med én hovedvej som det grundlæggende element, omkranset af gårde og med et fåtal af indløbende landeveje. Landsbypræget gjaldt også byens ernæringsveje, som hovedsageligt bestod af landbrug og en smule handel, suppleret med brændevinsbrænderi. Da Jørgen Hansen Koch fik opgaven at tegne et nyt rådhus, talte byen kun omkring 900 indbyggere. Men der var alligevel sket noget siden 1787 og 1801, hvor der var registreret hhv. 569 og 576 sjæle. Indbyggertallets kraftige stigning er tegn på, at mange af de økonomiske problemer, som Danmark kæmpede med i årene 1807-30, ikke ramte så hårdt i en del af de danske købstæder, deriblandt Store Heddinge, som faktisk gik stærkt frem disse år.

Efter Napoleonskrigene, deriblandt krigen mellem Danmark og England, der varede fra 1807 til 1814, var den danske korneksport og handelen på Østersøen stærkt reduceret, og priserne på varerne var faldet abrupt. I 1813 gik Danmark statsbankerot, og året efter måtte Norge afstås. Nedgangen fortsatte, og omkring 1820 var Danmark et fattigt land uden stor geopolitisk betydning. Mange oplevede hårde tider og trange kår, især i København, og mange var nødt til at indrette sig efter nye markedsvilkår og søge nye indtægtskilder. Udviklingen af nye produkter og moderne produktionsmetoder hjalp landet ud af krisen. Grundlæggelsen af Nationalbanken i 1818 sørgede for en stabil pengeforsyning, og fuldførelsen af landbrugsreformerne hører til de væsentligste tiltag, der stabiliserede økonomien og fik hjulene i gang igen – og op i nye omdrejninger. Staten ydede fra 1818 lån til landbruget, så bønder kunne købe deres egen jord og blive selvejende. Gårde blev flyttet ud af landsbyerne – ud på den tilhørende jord. Produktiviteten og indtægterne steg. Nu kunne bønderne købe mange af de varer, de tidligere havde produceret hjemme på gården. Med den større effektivitet var der heller ikke brug for lige så mange hænder i landbruget som før. Mange havde derfor mulighed for at flytte til købstæderne for at prøve lykken som hånd-

værker eller småhandlende – og en lille købstad som Store Heddinge kunne næsten fordoble sit indbyggertal inden for knap 40 år.

”Lille og uforsvarlig”

Med de voksende købstæder fik også den lokale administration vokseværk. Mange købstæder rådede ikke over et rådhus, men lejede sig ind andetsteds, og hvis byen havde ét, var det ofte både for småt og faldefærdigt. Arresternes ringe stand spillede også ind i de mange byers ønske om at bygge en ny rådstue med arrest. På en af sine inspektionsrejser kunne generalprokurør, senere premierminister, Anders Sandøe Ørsted, konstatere, at arresternes stand var elendig. Det gjaldt også Store Heddinge, hvor rådstuen endnu lå på Kirketorvet og bestod af en lille bygning i ét plan med arrest i kælderen. Den var fugtig, uopvarmet og nem at flygte fra. Også tingstuen var ”lille og uforsvarlig”, rapporterede Ørsted i 1830. Men nu, da økonomien var ved at komme på skinner igen, skulle der være råd til et nyt rådhus, der opfyldte alle behov.

Byggeriet i Store Heddinge skal ses i sammenhæng med et enormt byggeboom inden for rådhusbyggeri i danske provinsbyer i tiden 1820-50. Forbedringen i økonomien var blot én grund til, at enhver købstad lod sig bygge et råd-

hus. Men et rådhus var mere end et tag over hovedet til det lokale bystyre. Det var lige så meget en manifestation af 1800-tallets voksende borgermagt og demokratisering. Således fik Middelfart og Svendborg et rådhus, begge tegnet af Koch (i Middelfart kun facaden), allerede i 1825 og 1829. Frederikssund fik sit i 1838, Faaborg i 1840, og Rudkøbings rådhus blev opført i 1841. I Holbæk stod rådhuset færdigt i 1844, i Sæby indviedes rådhuset i 1848 og Nykøbing Mors' rådhus, tegnet af J.P. Jacobsen, stod klar i 1847, mens Frederikshavns rådhus opførtes i 1844 efter tegninger af F.F. Friis, som også stod for Sorøs første integrerede råd-, ting- og arresthus fra samme år. Friis og Koch kom til at tegne en stribe råd- og arresthusbygninger i den danske provins, eftersom de begge blev medlem af den i 1840 etablerede Fængselskommission. Arkitekturen udviklede sig fra deres dæmpede senklassicisme til historicisme i diverse nuancer.

Opgaven

Efter Ørsteds alarmerende beskrivelse af Store Heddinge rådstue og arresteres brøstfældige tilstand, blev Jørgen Hansen Koch, i sit embede som hofbygmester, bedt om at udfærdige et forlæg til et nyt. Tegningen blev forelagt overbygningsdirektør C.F. Hansen. Han havde ikke

I forbindelse med nedrivningen af arrestbygningen fra 1871 blev det muligt at genskabe den oprindelige gårdfacade med de små vinduer til cellerne. Gårdfacaden er udført med samme omhu og symmetri som den lidt finere facade mod byens torv.

noget at indvende, skrev han i 1834, selv om rådstuesalen “forekommer [ham] uforholdsmæssig stor i Sammenligning med det øvrige Lokale”. Men den bemærkning måtte bortfalde, mente han selv, da han godt vidste at “en saadan Sal almindeligvis i Købstæderne er Sollemnitetssal ved offentlige Festiviteter”. Desværre var man af en anden mening i kancelliet. Regeringskontoret, der afviklede alle statssager og hvis afdeling rentekammeret stod for statens finanser, gav udtryk for den opfattelse, at Kochs forslag var for stort og kostbart. Først foreslog man, at man genbrugte tegningerne til rådhuset i Hobro, som var blevet opført i 1826 til en beskeden pris, men det ville slet ikke løse pladsproblemet. Derefter forsøgte man at få en københavnsk håndværker til at lave et udkast, og da det ikke lykkedes, henvendte byfogeden sig til en ung bygmester fra Næstved ved navn Georg Kretz. Det endelige udfald, som fik kongens godkendelse i 1836, var et samarbejde mellem Koch og Kretz, hvor sidstnævnte tegnede udkast til sprøjtehus, brændehus og ringmur om en tre-delt gård. Med Kretz’ inddragelse i projektet fik rådhuset et fint, lokalt fingeraftryk, da Kretz lod ringmuren og de to små huse opføre i kridtsten fra Stevns Klint, som fremstår grovere end de mindre sten, selve huset blev bygget i.

Hovedbygningen blev opført efter Kochs tegninger fra 1833 og skulle ifølge overslaget koste 11.874 rigsdaler (eller 23.748 kroner, efter den nye møntlov fra 1873). Amtet betalte tre fjerdedele af summen, mens byen finansierede resten, blandt andet ved at sælge den gamle rådstue til kirken. I overslaget inkluderede en arkitekt typisk udgifter til honorar til sig selv, byggematerialer og håndværkeropgaver. Beløbet lå lidt over gennemsnittet for et rådhusbyggeri i provinsen i den periode; til sammenligning lå byggesummen for Aabenraa rådhus (1828-30) på 10.000 rigsdaler, mens Kolding rådhus fra 1839 kostede 8.000 rigsdaler i overslaget til Store Heddinge rådhus var inventaret medregnet i byggesummen.

En vigtig drivkraft bag rådhusbyggeriet var by- og herredsfogeden Christian Albrecht Bluhme (1794-1866), som var kommet til byen i 1831 efter fem års tjeneste i Tranquebar. Bluhme, der senere skulle blive Danmarks 2. og 10. statsminister, satte adskillige reformer i gang i det lille bysamfund i de følgende år. Også hans efterfølger, Frands von Bülow, gik ind for projektets gennemførelse, således at byen kunne få sin tiltrængte nye arrest og et rådhus, der var en købstad værdig. Blandt andet sørgede han for opkøbet af de grunde, hvor huset skulle opføres, og for, at Nytorv udlagdes og fik sin nuværende udformning.

Løjnefaldende vinduer

Et løjnefaldende element i facaden er de syv rundbuede vinduer på første sal. De er placeret i en rytmisk orden og lagt i en dobbelt fordybelse i murværket, som gentager vinduets form og afsluttes med rundbuede stik over vinduerne. Stikkene er muret op i finurlige små sten, der er spidse i siderne. Vinduerne i underetagen var meget mindre og rektangulære. Bagsidens facade følger hovedfacadens skema med samme typer vinduer og vinduesfordeling. Cellerne lå i stueetagen på bagsiden af huset, hvorfor vinduerne her var forsynet med kraftigt gitterværk. Gavlen mod nord var forsynet med tre vinduer på første sal, mens den anden gavl på samme etage slet ingen vinduer fik.

Eksteriør

Jørgen Hansen Kochs originale tegninger til Store Heddinge rådhus er ikke bevaret. Men der findes en opmåling af huset, med både opstalt, grundplan af førstesalen, stueetagen med gården og loftsetagen med nøje angivne mål og beskrivelser af de enkelte rum. Opmålingen blev foretaget kun fire år efter at bygningen var opført i 1838 og kan derfor betragtes som en beskrivelse af husets tilstand ved opførelsen. Som et af de eneste huse i to etager har råd-

huset været et sandt blikfang i byen, hvor den øvrige bebyggelse for det meste bestod af små bindingsværkshuse i ét plan. Nytorvs raffinerede trapezform gør, at blikket vender sig helt naturligt mod huset. Ved etableringen af jernbanen i 1879 blev Jernbanegade anlagt, hvorved der opstod en fornem sigtaks mellem den nye stationsbygning og rådhuset på Nytorv.

Kochs nye rådhus bestod af en rektangulær bygningsform med en facade, der var inddelt i syv fag i såvel stueetagen som på første etage.

Huset var pudset i stueetagen, mens førstesalen fremstod i blankt murværk i gule sten med hamborgfuger. De store flader på første etage er muret i krydsforbandt. De to murflader blev delt vandret af en profileret bæltegesims i to hvidpudsede led og ét smalt i sandsten. Valmtaget var dækket med håndstrøgne, blådæmpede vingetegle og havde to skorstene i tagryggen. Skorstenene blev taget ned en gang i det 19. århundrede, men er genopført i forbindelse med restaureringen.

Husets store entrédør er inddelt i kvadre og efterligner vinduerne på første sal i formen og har også aftrappende, men dybere, blændinger. Det var en type døråbning, som G.F. Hetsch få år senere passede ind i Skt. Ansgars Kirke i Bredgade i København fra 1842 (her i blankt murværk). Koch placerede rådhuset på en granitsokkel, hvilket gav den fornemme indgang ekstra pondus.

Koch og Bindsbøll

I sit standardværk om bygningsadministrationen under Enevælden etablerer historikeren Knud Voss en forbindelse mellem Kochs opstalt til Store Heddinges rådhus og en tegning udført af Michael Gottfried Bindsbøll (1800-1856) få år, før Store Heddinge blev bygget.

Bindsbøll skulle senere blive kendt for bl.a. rådhusene i Stege og Thisted (1853-54) og ikke mindst Thorvaldsens Museum (1839-48). Ligheder mellem Bindsbølls beskrivelse af sin tegning og det endelige resultat i Store Heddinge lod Voss drage den konklusion, at ideen til facaden "ikke var Kochs". Bindsbøll var konduktør hos Koch i sine studieår på Akademiet mellem 1824 og 1833 og har derfor naturligt været involveret i opløbet til opgaven i Store Heddinge. Tegningen beskriver han i et brev fra den første december 1832, til sin bror Severin, der er på rundrejse i Italien: "(...) gid jeg havde været med Dig i det dejlige Florens og kunne se Palazzo Pitti, Palazzo Strozzi. (...) Det er efter mit Begreb maaske det skønneste, Arkitekturen kan opvise siden Grækernes Tid. (...) Jeg har gjort en Tegning til en Raadstue til Storehedinge i florentinsk Stil, projekteret til at udføres i Kridtsten fra Klinten med Rustik fra øverst til nederst, med runde, med Forsiringer indfattede Vinduer, en uhyre Gesims, en Granitbænk omkring Husets Sokkel og store Lygter paa Hjørnerne, men det var for kostbart. Senere har jeg gjort en Tegning, der er mere simpel. Den skulle udføres med gule Mursten, den har et lille Taarn med et Jerngelænder, runde Vinduer [og] Jernstænger for Vinduerne i Stueetagen, og alle Sirater bestaar i nogle Linier af

Da Realdania Byg overtog ejendommen, var porten til højre muret til og forsynet med to døre, der førte til en lille toiletbygning. Nu er porten genskabt og tinghuset har fået sit oprindelige symmetriske udtryk mod torvet tilbage.

blaa og røde Mursten uden noget Fremspring. Den har vundet Stemanns Bifald, saa jeg tænker den bliver udført, og jeg glæder mig til at se, hvad Virkning man kan frembringe med Kulører.” Selv om Poul Christian Stemann, Kancellipræsident, åbenbart har sat pris på Bingesbølls andet forlæg til rådhuset, var det ikke det, der blev udført.

Rigtig nok er der detaljer i Bingesbølls beskrivelse af de to tegninger (hvoraf ingen er bevaret), som henleder tankerne på det udførte projekt. De runde (hvormed menes rundbuede) vinduer indfattet i “forsiringer”, soklen og brugen af gule mursten. Men det er så også dét. Flere ligheder er der umiddelbart ikke, i hvert fald ikke nok til at antyde, som Voss gør, at Koch har “lagt den samme Idé til Grund for sin egen Facadetegning.” Dermed forbigår han også det faktum, at Bingesbøll ikke var færdiguddannet og som Kochs konduktør ikke arbejdede som selvstændig arkitekt og næppe ville indsende et projekt til Stemann uden om Koch. Det er mere sandsynligt, at tegningerne er blevet til i samråd med Koch, som derefter har arbejdet videre på sit eget forlæg, med Bingesbølls forslag og forskellige andre kilder som inspiration. Rundbuede indgangspartier og vinduesindfatninger havde C.F. Hansen tilpasset i for eksempel Københavns Rådhus, som Koch

vejledte som konduktør, og Metropolitanskolen, fra henholdsvis 1815 og 1809. I Kochs eget forslag til Middelfart rådhus fra 1823-25 brugte han allerede rundbuede åbninger med gelændere på første sal, hvilende på en bæltegesims, som igen var stærkt beslægtet med opstalten af langsiden af Hansens Vor Frue Kirke i København. Hansen selv brugte en lignende facadeopbygning i et ikke-udført udkast til Åbenrå rådhus fra 1827.

Alligevel er der i Store Heddinge mere på spil end et sammensurium af inspirationskilder. Dertil skal vi tilbage til Bingesbølls brev, hvori han omtaler sin tegning som værende i “florentinsk Stil”. Da han i samme brev ytrer sin beundring for palæer i Firenze fra slutningen af 1400-tallet som Palazzo Pitti og Palazzo Strozzi, skal florentinsk her opfattes som i disse palæers stil. Han kunne også have nævnt Pallazzo Gianfigliuzzi eller Palazzo Scali-Buondelmonti, ligeledes i Firenze. Alle er kendetegnet af bl.a. brugen af rustika til underetagens murflade, rundbuede dør- og vinduesindfatninger, men kvadratiske vinduer i stueetagen, stikke over vinduer og døre, en høj stueetage og en kraftig bæltegesims, der deler bygningskroppen vandret over. Koch havde i sine rejseberetninger ikke ytret samme begejstring for de florentinske palazzi, selv om han

På billedet ses gangen med celler til fruentimmere.

havde set dem. Det er derfor meget muligt, at idéen om at bruge motiver fra den florentinske byggekunst stammer fra kontakten med den unge konduktør.

Den høje stueetage og de syv rundbuede vinduer på første sal, der er trukket helt ned til den høje bæltegesims, så de minder om en loggia, er de elementer i Store Heddinges rådhus, som kan henledes til de florentinske palazzi, som Bindesbøll var så begejstret for. At stueetagens murflade har en anden behandling og fremstår anderledes end resten af huset, ligger også i tråd med den italienske byggestil fra omkring 1500. Men skulle rådhuset have været gennemført florentinsk, skulle den have haft tre etager med kvadratiske vinduer i stueetagen, som skulle have været opført i rustika. Desuden er hele bygningsvolumen for blokformet, i modsætning til de italienske, som er rektangulære, enten stående eller liggende.

Interiør

Mens stueetagens udtryk er beskedent i kraft af sin funktion som arrest, var husets første sal mere fornemt indrettet. Fra forhallen fører en treløbstrappe med stilfuldt udskåren balustrade til rådstuesalen, og derfra videre op til husets anden sal, hvor tjenestefolkene havde deres små

“Storehedinge Raadstue” – indretning af huset anno 1842

En opmåling fra januar 1842, der blev foretaget i forbindelse med en undersøgelse af varetægtsfængslerne, viser nøjagtigt, hvordan rådhuset var indrettet efter opførelsen. Man trådte ind i en gang, der fordelte huset i to næsten ens afdelinger. Til venstre, ud mod torvet, havde arrestforvareren sit værelse og køkken. Fra værelset kunne han med to “observationsvinduer” holde øje med den lukkede gård, når “mandfolket” blev luftet, og det smalle arbejdsrum til de mandlige indsatte, der lå mellem arrestforvarerens værelse og de tre celler, der var beliggende mod baggården. Stueetagen til højre for gangen var indrettet til “Fruentimmer”, hvortil man havde indrettet to celler, et arbejdsrum og et lukket gårdrum. Pudsigt nok var der fra vagtstuen, der lå i denne afdeling mod torvet, hverken observationslemme eller hørerør for at overvåge kvinderne, som man åbenbart havde mere tillid til end mændene.

Den oprindelige afdeling til mandfolket blev efter ombygningen i 1871 til en del af arrestforvarerens bolig. Til højre, hvor der nu er niche med vindue, var der før Realdania Bygs restaurering udgang til den tilbyggede arrest.

værelser. Trappen er ført noget klodset tværs over de høje, rundbuede vinduer i bagfacaden, men det var vigtigt at overholde facadeskemaet, også på bagsiden. Rådhusalen strakte sig i hele husets længde over mandeafdelingen og var fornemt indrettet, formodentlig med høje paneler og stukloft. Salen, med en imponerende højde af omtrent 4,5 meter, er forsynet med et to-fløjs dørparti i bedste senempire snedkerarbejde efter Kochs forlæg. I tingstuen, beliggende mod torvet over kvindeafdelingen, blev der under restaureringsarbejdet fundet en overdådig loftsudsmykning, som efter farverne og stilen at bedømme ikke er fra Kochs tid, men af senere dato. Tillige

var der på denne etage indrettet et arkiv og et vidnekammer, som senere blev slået sammen.

Ombygningen fra 1871

Som C.F. Hansen allerede havde bemærket, var det kutyme i købstæderne, at rådssalen blev brugt til andet end møder i bystyret. Sådan gik det også til i Store Heddinge, hvor rådstuesalen i mangel af et forsamlingshus ofte dannede ramme om forskellig festivitas. I 1868 var det dog blevet for meget, og amtsrådet indskærpede, at rådstuesalen gerne måtte bruges til offentlige forsamlinger af "alvorlig eller aandigt dannen-

Det lille rum i stueetagen var tidligere et køkken. Den smalle trædør til højre leder ned til husets kun tre kv. store kælder, som har været viktualierum. I dag fungerer det som teknikrum og krydsfelt for mange af de nye tekniske installationer, der er lavet i huset.

de Natur, som Forelæsninger, politiske Forsamlinger, Sangforeningens Øvelser”, men ikke til de mange larmende baller, teaterforestillinger og middagsselskaber, der blev afholdt i salen, som lå lige over cellerne. Derfor, og fordi man i det hele taget manglede plads, blev råd- og arresthuset i 1871 udvidet med en tilbygning i gården. De tidligere celler til mandlige arrestanter blev arrestforvarerens tjenestebolig. Arrestbygningen fra 1871 er nu revet ned, men er markeret i gårdens nye belægning. Det oprindelige sprøjtehus, tegnet af Georg Kretz, er der stadig og bruges i dag til installationer m.m. Sammenlagt vil alle lag i husets historie være til at aflæse.

Epilog

Om Koch er det blevet sagt, at hans værker viser “en til Kopiering grænsende Afhængighed af C.F. Hansens københavnske Arkitektur”. Selv om Koch med tiden udviklede et mere selvstændigt udtryk, er det rigtigt, at hans arkitektoniske idiom i mange år lagde sig meget tæt op ad C.F. Hansens. Taget i betragtning, at Hansen var hans lærer, vejleder, arbejdsgiver og forgænger på Akademiet, kan det næppe undre. Desuden blev det, som man i dag vil kalde ‘kopiering’, i lang tid opfattet anderledes positivt: Man var tro mod sine forbilleder; man viste, at man kendte sine klassikere, på hvis

*Vindue med tremmer
mod gården.*

skuldre man stod. Man skal huske på, at dét at være original ikke var det selvstændige krav til arkitektur, som det senere hen skulle blive. Det handlede i høj grad om at vedstå sig den antikke arkitektur, som ansås for den ypperste, og om at kende og kunne tilpasse reglerne efter de givne forhold. At en arkitekt kunne tegne egensindig arkitektur med et personligt stempel var slet ikke selvindlysende, snarere tværtimod. Med Bindesbøll fik Danmark for første gang en arkitekt, der brød disse normer, og udviklede et personligt genkendeligt formsprog, som det for eksempel kan ses i hans Thorvaldens Museum.

Det faldt ikke i Jørgen Hansen Kochs lod at bryde med fortiden, men også han måtte tage stilling i dilemmaet mellem traditionens for-

dringer og den personlige inspiration. Da Koch tegnede Store Heddinge råd-, ting- og arresthus i 1836, stod han på en skillevej i sin professionelle løbebane. Stadig var han dybt forankret i den senklassicistiske tradition, som han var vokset op med og oplært af C.F. Hansen, men han var samtidig begyndt at interessere sig for de historicistiske stilarter, der begyndte at vise sig i det danske arkitekturlandskab. Da Bindesbøll i 1833 vandt Akademiets æresmedalje for sit svar på opgaven "En Raadstue for en Bye paa 40 a 50 000 Indbyggere", blev det klart, at der i det hele taget var begyndt at ske noget. Bindesbøll tegnede en florentinsk bygning med hjørnetårne, rundbuer og blankt murværk, som muligvis har været en udarbejdelse af tegningen, han beskrev for sin bror året før. Projektet blev ikke udført, men at det blev præmieret viser, at C.F. Hansens altdominerende klassicisme var på tilbageslag.

I de følgende år viste rådhusbyggeriet over hele landet, at det rørte på sig. Sammen med rådhuset i Vordingborg fra 1843 tegnet af Peter Kornerup hører rådhuset i Store Heddinge til de første historicistiske rådhus i Danmark. Karakteristisk for dem var en stilistisk tvetydighed, der pegede både bagud og fremad. Store Heddinge rådhus er et fornemt eksempel fra denne overgangsperiode i dansk arkitekturhistorie.

*Modsatte side:
Rådstuesalen på første
etage. Lysindfald fra
vindue mod gården.*

Sognefogeder, småtyve og fulde soldater

– Liv og skæbner i og omkring tinghuset

Samlet og redigeret af
Knud Rasmussen,
Stevns Lokal-
historiske Arkiv

Hvor tinghuset nu ligger – matrikel nr. 76 (104), Algade 8 – lå engang en fæstegård, som gennem århundreder tilhørte Københavns Universitet. Bagermester og avlsbruger Ole Benzen, som fik arvefæsteskode på gården, overlod ved anlæggelsen af Nytorv omkring 1835 en del af sin grund til staden Store Heddinge, der i 1832-38 opførte et nyt råd-, ting- og arresthus på stedet. Ifølge skødet, som er dateret 19/8 1839, fremgår det, at købesummen var 300 rigsbankdaler, og dertil kom 25 rigsdaler, som var grundskyld, der hvilede på stedet.

Råd-, ting, arrest- og forsamlingshus

Da råd-, ting og arresthuset blev bygget, manglede Store Heddinge også en forsamlingsbygning, så rådhusalen blev flittigt brugt som selskabslokale og teatersal og til fællesspisninger, borgermøder og dans. Salen blev benyttet i en sådan grad, at Præstø amtsråd, der var medejer, i 1868 omtalte denne praksis, som man ikke var tilfreds med. Amtsrådet vedtog en udtalelse, hvor det fremgår, at man fandt denne anvendelse utilbørlig, da bygningen også indeholdt arresterne, som var placeret over for de lokaler, der blev benyttet til baller og middagsselskaber. Man ville imidlertid ikke sætte sig imod,

at lokalerne blev brugt til “forsamlinger af en mere alvorlig og åndelig dannende natur” som for eksempel forelæsninger, forretningsmøder, politiske forsamlinger, koncerter og skuespil.

Det havde hidtil været gratis at benytte lokalerne, men med henvisning til øgede udgifter til vedligeholdelse blev det derfor anbefalet, at der blev indført en moderat betaling på for eksempel fem rigsdaler, som skulle betales, når lokalerne blev benyttet til andre formål end de rent tjenstlige. Problemet løste dog sig selv i 1871, da arresten blev flyttet over i en nyopført tilbygning i gården med tilhørende ringmur omkring hele ejendommen. Tinghuset blev herefter kaldt “Hotel 104” efter matrikelnummeret, der var anbragt på facaden.

Før tinghuset – borgerkælderens og tyvehullet

I 1830 var Store Heddinge en ret ubetydelig købstad med lave, stråttækte gårde og huse. Det var under enevælden, hvor byen blev styret af to embedsmænd. Der var den kongeligt udnævnte borgmester eller by- og herredsfoged, datidens politimester og dommer i samme person. Og så var der præsten, der udover det kirkelige, stod for skole- og fattigvæsen. Hele

*Modsatte side:
Trappeløbet gennem huset
snævrer til og bliver mere
og mere stejlt op mod
tagetagen.*

den offentlige administration var samlet på Kirketorvet i det gamle råd- og arresthus, som for længst er revet ned.

Arresten i det gamle rådhus havde to fugtige rum uden varme i kælderen med udgang til fangegården. Det forreste rum var "borgerkælderen", hvor berusere og mindre forbrydere blev indsat, og bagest lå "tyvehullet" til de grovere forbrydelser. I 1830 kom generalprokurator Ørsted til Store Heddinge, hvor han erklærede det daværende råd- og arresthus på Kirketorvet for at være for lille og utidssvarende, og det blev besluttet at bygge et nyt råd- og arresthus i Store Heddinge.

Løsgængere og betlere

De bevarede tingbøger og rådhusprotokoller fortæller meget om datidens forhold, men selvsagt oftest fra livets skyggesider. I tiden før det nye tinghus blev opført, var man i Store Heddinge og omegn plaget af "løsgængere", som betlede (tiggede, *red.*) ved dørene. Særligt slemt var det i årene under Englandskrigene 1801-14, hvor tiderne var strenge for mange. Løsgængerne var ofte berusede og krævede endog natlogi. Ingen ville huse dem, og de endte derfor som regel i arresten.

Flere løsgængere hentede deres kæfert hos byens matadorer, købmændene Hoffmeyer og

Permiin, hvor der var udskænkning. Mange løsgængere havde drevet om i mange måneder uden beskæftigelse, men var de uheldige at blive taget i Store Heddinge, endte de i Møns Forbedringshus, hvor de blev sat til et års tvangsarbejde passende til deres alder og kræfter. En betlerske, som få dage før sin anholdelse havde fået et barn, fik barnet med i arresten. Imod reglementet lod arrestforvarerens kone moder og barn opholde sig i stuen om dagen, mens de om natten opholdt sig i arresten. Her døde barnet – formodentlig af kulde – "skønt der var sørget for rigelig halm til dem begge", som skrevet står!

Vægttere og arrestforvarere

Store Heddinge var i begyndelsen af 1800-tallet uheldig med sine vægttere, så de var der som regel kun et års tid ad gangen. Gennem årene var der flygtet mange fanger, og det fortsatte – hen ved et par stykker om året flygtede fra det gamle arresthus. Arrestforvarernes koner syntes at have været svage over for dem. Byfogeden fandt gentagne gange under uventede inspektioner, at der opholdt sig fanger i arrestforvarerens stue. En kone lukkede en tidlig eftermiddag en fange (en tyv) ind i sin stue, fordi han frøs og snart skulle have sin mad. Mod aften stødte han konen omkuld og løb sin vej. Hen-

Området omkring Nytorv 1862. Den høje bygning til højre er tinghuset. Bemærk den åbne rendesten med gangbro over. I venstre side ses den åbning i husrækken, der blev kaldt "Folkegabet" – det senere Nytorv.

des mand var faldet i søvn, hvilket ikke var så sært, da han var vægter om natten.

En anden arrestforvarer var beruset og lavede tumult under sin runde om aftenen. Man satte ham i arresten, hvor han slog ruderne ud, smadrede loftslemmen i borgerkælderen og tog den øverste plade af kakkelovnen for at komme ud. Han slap dog med at erstatte det ødelagte, betale en bøde til fattigkassen, hvorefter han kunne fortsætte med sit arbejde. Det var almindeligt, at vægterne kikkede ind på de forskellige værtshuse på deres runde og forlangte et glas brændevin, så de var ikke sjældent berusede. Så

blev der drevet gæk med dem, og det øgede selvsagt ikke respekten.

Særlig uheldig var man med arrestforvarer Johan David Hase, der tidligere havde været byens betjent og stævningsmand. En nat ved firetiden brød han ind gennem et vindue hos madam Hauberg og stjal noget brænde, dog kun nogle få stykker. Et vidne havde set ham gå op ad torvet med brændet under sin kappe. Man sigtede ham desuden for at have påsat to brande om natten. Han havde dog selv slået alarm, så ilden blev bekæmpet. David Hase, der tilstod tyveriet, nægtede at være brandstifter.

Kochs Tinghus omkring 1886. Foran huset ses byens vandpost og brandstander. Gadebelysningen var tranlygter.

man fik kun fat i arrestanten. Han blev dømt til kagstrygning, brændemærkning i panden og indsættelse på livstid i Arbejds- og Rasphuset, mens Krane fik et års strafarbejde i Københavns fæstning.

Stormen på Tinghuset

I 1851 indtraf der omkring Tinghuset en begivenhed, der satte sindene i bevægelse hos de gode Store Heddinge-borgere. Soldater, der var

kommet hjem fra Treårskrigen (1848-51) var truffet sammen i stort tal på Hovby Kildemarked i 1851, og det var endt med optøjer formodentlig efter meget drikkeri. Et par stykker af de mest urolige sikrede politiet sig og indsatte i arresten i Store Heddinge. Men det ophidsede deres kammerater, at disse folk efter netop at have døjet tre års krig for fædrelandet nu skulle smides i fængsel på grund af nogle markeds-optøjer, og det hed sig så i Store Heddinge, at deres kammerater på Stevns og på Faxe-egnen

*Fra hallen i stueetagen
er der adgang til både
afdelingen for mandfolk og
fruentimmere samt gården
og første sal.*

By- og herredsfoged Bluhme sætter skik på Store Heddinge

Det kan mere end antydes, at der trængte til at blive ryddet op i sagerne, og i 1831 fik Store Heddinge en by- og herredsfoged (borgmester), der klarede opgaven. Han hed C.A. Bluhme, var 37 år, dynamisk og blændende dygtig. Han kom lige fra den danske koloni i Trankebar, hvor det var lykkedes ham at bringe orden. Senere blev Bluhme både finans- og statsminister. Han blev kun i Store Heddinge i fem år, men han lagde grunden til det reformarbejde, der blev gjort i den efterfølgende tid. Det var ligeledes under Bluhmes tid i Store Heddinge, at man fik indledt planerne for et ny større og mere sikker arrest.

*Christian Albrecht Bluhme
(1794-1866).*

ville samle sig og drage mod Store Heddinge og befri kammeraterne fra arresten.

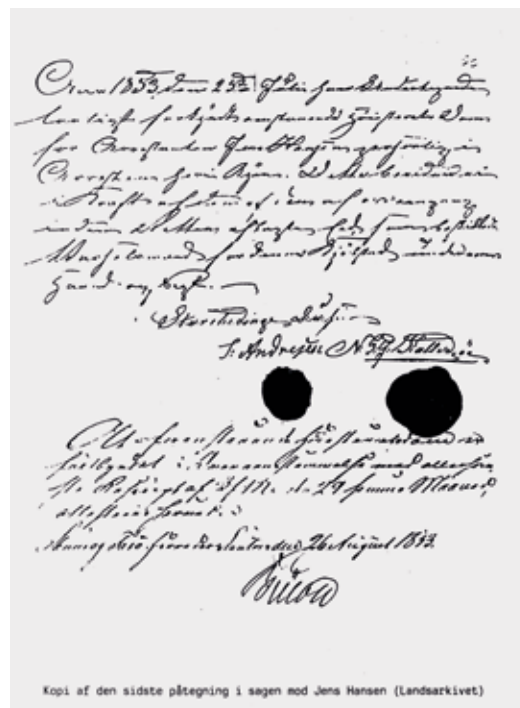
Der blev stor uro i Store Heddinge over det ventede angreb, og byens borgervæbning samledes hver aften på rådhuset, hvor medlemmerne skiftedes til at holde vagt om natten, mens andre afpatruljerede vejene til byen, for at byens borgere rettidigt kunne purres ud og samles til et forsvar for den lovlige orden og retstilstand i byen. Man ventede aften efter aften på angrebet, og spændingen og nervøsiteten steg for

hver aften, det trak længere ud. Byens borgmester henvendte sig til rette vedkommende for at få militær beskyttelse til byen, og snart efter ankom en deling dragoner fra Næstved. De overtog afpatruljeringen af vejene om natten, og en hel måned vedblev befolkningen at leve i denne belejringsstilstands spænding.

Skomager Lang, hvis hus lå over for Tinghuset på Torvet, havde en lille søn, der dengang var seks år. Han har senere berettet følgende: "Jeg husker en aften, at en dragon skabte vild

Frands Von Bülow,
herredsfoged i Store
Heddinge i 1836-1856.

Attest for Jens Hansens dødsdom

Herredsfoged Bülow afsluttede den formelle del af sagen med en påtegning om dommens fuldbyrdelse på dokumentet med højesteretsdommen. Jens Hansens dom og påtegning:

Aar 1853 den 25de Julii haar Undertegnede lovligt forkyndt omstaaende Høiesterets Dom for Arrestanten Jens Hansen personlig i Arresten heri Byen. Dette bevidner vi i Kraft af Dom af den af os eengang inden Retten aflagte Eed som beskikkede Varselsmænd for denne Kjøbstad under vores Haand og Segl. –

Storehedinge d. u. s.
S. Andresen N.S. G. Kalledsøe

At foranstaaende Høiesteretsdom er fuldbyrdet i Overensstemmelse med allerhøieste Rescript af 3. f. M. den 29. samme Maaned, attesteres herved.

Stevns og Faxe Herreders Contor den 26. August 1853
Bülow

Kommunikationsteknologi anno 1871. Fra hver celle i den nye arrest førte et lytterør til et skab i arrestforvarerens bolig. Så kunne arrestforvareren meddele sig til hver arrestant, og arrestanterne kunne komme i forbindelse med arrestforvareren. Lytterørene blev taget ned i 1953.

panik i byen. Han kom springende ind fra landevejen på sin hest og meldte: "Nu kommer de – oprørerne!" Folk fór skræmte om, og jeg, som lige var blevet lagt i seng, blev hevet op og bragt ned til min bedstemoder, der boede, hvor Hinges konditori nu er. Der mente man, jeg var i fred, mens faders hus lige over for rådhuset ansås for at komme til at ligge i "ildlinjen". Men det var blind alarm det hele."

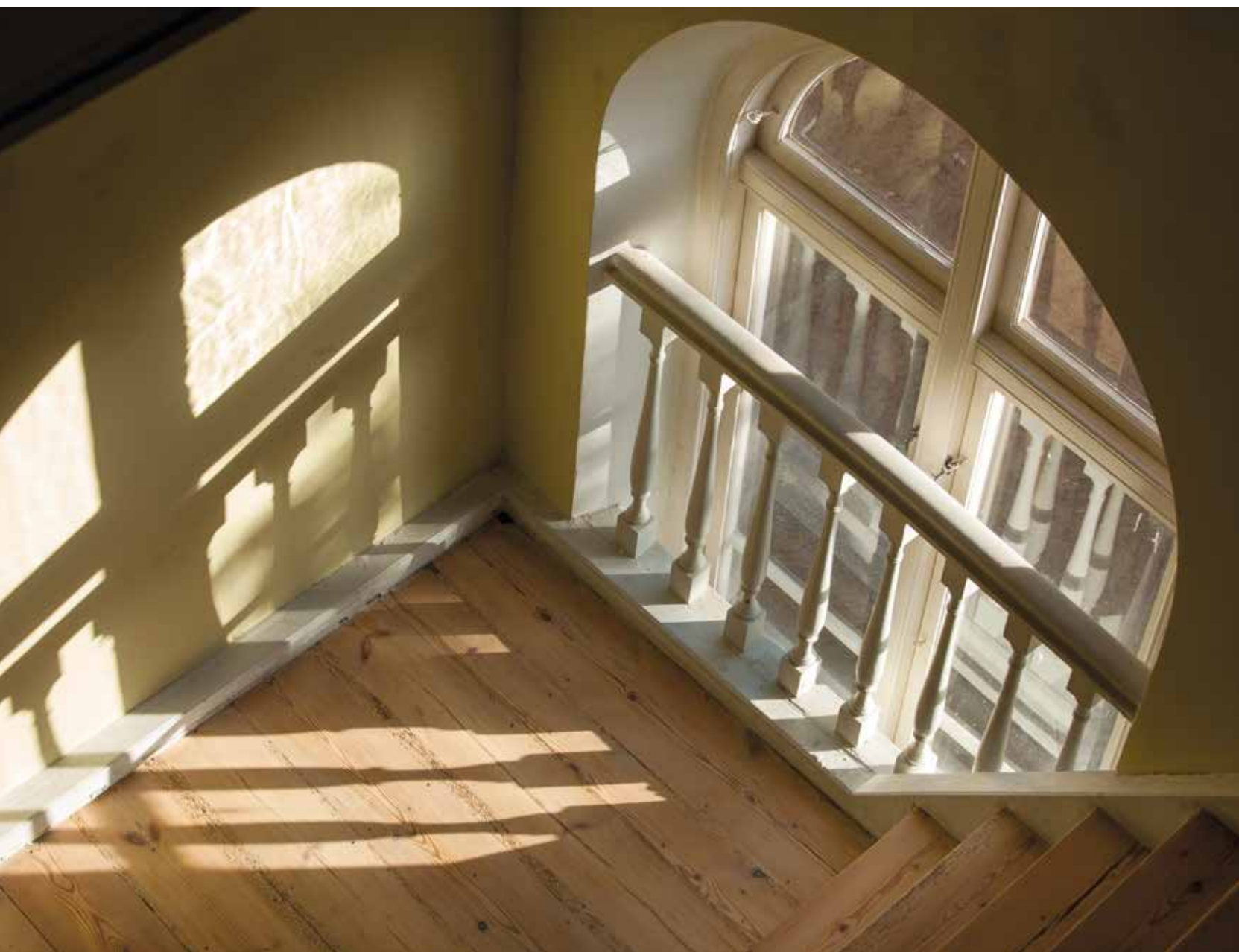
"Oprørerne" kom hverken den aften eller nogen andre aftener. Da markedsrusen var borte, havde de hjemvendte soldater vel besindet sig.

Jens Hansen måtte af med hovedet

I arresthuset har der også været anbragt større forbrydere end gemene tyve. I 1853 hentede

herredsfoged Bülow en dødsdømt morder, Jens Hansen, der blev kørt til Lammehøj, der ligger tæt på Varpelev Kirke, og dengang benyttedes til henrettelsesplads. Her stod skarpretter Schmidt klar med sin store økse. Den 6. juni 1852 havde Jens Hansen dræbt Ane Jørgensdatter, da de var på vej hjem fra et festligt drikkelag, hvori også andre bønderkarle deltog.

Jens Hansen var efterfølgende kommet op at skændes med Ane, som han i vrede kvalte med sine bare næver og smed i en grøft. Præsten knælede med Jens ved skafottet, og sammen bad de en bøn, hvorefter Jens' hænder blev bundet på ryggen, og bøddelen lod sin økse suse mod hans hals, hvorved hans hoved blev skilt fra kroppen.

Sognefogeden og præsten

Sognefoged Bülow blev også involveret i vækelseslivet på Stevns, da en lægprædikant og hans ven holdt en "gudelig forsamling" på en gård i Højerup Sogn. Uheldigvis var konen på gården søster til sognefogeden (landbetjenten, *red.*), der blev alarmeret. Sognefogeden måtte nødvendigvis arrestere lægprædikanten og hans ven i henhold til et dekret af 13. januar 1741, som forbød religiøse sammenkomster i hjemmene uden sognepræstens samtykke og tilstedeværelse. Sognefogeden var i kraft af sit embede forpligtet til at fremstille prædikanten for herredsfoged Bülow i Store Heddinge, og det var under forhøret her, at prædikanten sagde: "Hr. herredsfoged, det må være nogle underlige love, vi har her i Danmark, thi medens jeg i mine uomvendte dage kunne få lov til at svire og spille mine penge bort på kroerne, uden at der var tale om arrestation eller straf, skal jeg nu straffes, da Vorherre har omvendt mig fra vildfarelsens vej og benådet mig med gaver, så jeg kan forkynde Guds ord og stillet mig så heldig, at jeg i timelig henseende altid har et par skillinger med på rejsen, som jeg oven i købet kan give til de fattige". Prædikanten og hans ven stod til fængsel, men en "gudelig" og velstående gårdejer garanterede for dem, således at de undgik fængsel, men slap med at betale en bøde.

Det borende X huserer i Store Heddinge

Fra omkring 1915 havde en legendarisk tyv drevet gæk med politiet i København og omegn. Han var ekspert på sit område – indbrud i pengeskabe – og han levede så stilfærdigt og regelmæssigt som grønthandler i København, at ingen mennesker havde mistanke til ham. Navnet var Thorvald Framlev. I pressen blev han kendt som "Det borende X". Ud over sit karakteristiske arbejde med pengeskabene efterlod han sig ingen spor, men politiet var aldrig i tvivl, hvis "Det borende X" havde været på spil. Hans regelmæssige pengeforbrug satte politiet i stand til at regne ud – næsten på dato – hvornår han ville slå til igen, men selvfølgelig ikke hvor.

Grønthandler Thorvald Framlev (1881-1933) - bedre kendt som pengeskabstyven "Det borende X".

*Modsatte side:
Husets imponerende trappe er udført særligt raffineret: På grund af de forskellige etagehøjder er det lidt af et kunststykke at få trappen til at se så harmonisk ud. På det sidste trappeløb mellem 1. sal og tagetagen er trappen så stejl, at den næsten er en kamoufleret hønsestige.*

Et mislykket kup i Store Heddinge Bank i april 1931 var med til at sikre at "Det borende X" få dage senere blev fanget. Efterforskningen blev foretaget af "Det Flyvende Opdagerkorps" – det der senere blev kendt som rejseholdet.

I april 1931 blev det så Store Heddinge Banks tur. Banken havde dengang til huse i Algade, hvor "Dagbladet" har haft kontor, og hvor nu Café Algade har til huse. Banken havde netop fået et nyt pengeskab af speciel konstruktion, og selvom "Det borende X" arbejdede det meste af en lørdag nat, lykkedes det ham ikke at bryde det op. Natbetjent Tornehøj, der havde vagt den nat, observerede en ældre Ford, der stod parkeret ved banens varehus, og som forlod byen klokken 04.30. Den vakte hans interesse, og han noterede bilnummeret i sin lommebog og videregav det til Københavns Politi. Det viste

sig snart at være et vigtigt bevis. Det mislykkede kup i Store Heddinge gav nemlig politiet vished for, at man i løbet af få dage kunne vente et nyt kup af den berømte forbryder. Det kom til at passe. Natten til Store Bededag blev han pågrebet på Frederiksberg, og det vigtigste bevis mod ham var et sæt falske nummerplader, nemlig de samme, som Tornehøj havde noteret ved besøget i Store Heddinge. Pengeskabet, som "Det borende X" forsøgte at bryde op i Store Heddinge, stod en årrække på Dagbladets kontor, hvor det blev brugt til gamle aviser. Nu er det forvandlet til et flot vinskab i Café Algade.

Retslokalet (den oprindelige rådstuesal på første etage) i 1993. Rummet er på et tidspunkt i 1900tallet blevet indrettet med mørke træpaneler.

Den sidste retshandling

Det kombinerede råd- og tinghus blev udelukkende et tinghus, da den kommunale administration flyttede ud i 1947. Den tidligere byrådsal blev ved den lejlighed omdannet til retssal. Tilbygningen i gården var i brug indtil 1961, da arresten blev endegyldigt sløjfet, og lokalerne blev brugt til arkiv for dommerkontoret. Selve hovedbygningen blev overtaget af dommerembedet, og hele førstesalen blev indrettet med retslokale, venteværelse, advokatrums, arkiv og toiletter, og boligen i stueetagen blev udlejet til private.

Et grundlovsforhør gennemført den 22. december 2006, blev den sidste retshandling foretaget i tinghuset. Dommerembedet i Store Heddinge blev nedlagt i forbindelse med domstolsreformen, og der skulle findes en ny anvendelse til huset. Få år senere i 2011 blev huset solgt til Realdania Byg, der herefter gik i gang med at restaurere det historiske hus. Og i november 2013 stod det færdigt restaurerede hus klart til tage i mod sin nye lejer, Stevns Kommune, som nu vil tilføje nye kapitler til husets historie.

Summary

Royal Master Builder, building inspector for royal residences, pupil of C. F. Hansen and later director of the Royal Danish Academy of Fine Arts as well as close ties to Prince Christian Frederik (the later King Christian VIII). The architect Jørgen Hansen Koch, who in the 1830s was asked to design the town hall/courthouse/jail in Store Heddinge, was both an important and influential man.

The town hall/courthouse/jail was built in 1838 and is considered to be one of the last town halls, which was built before the abolition of the absolute monarchy. Koch's building became the template for the design of many of the numerous town halls/courthouses/jails, which shot up throughout the country during the 19th century.

The building represents an important point of reference in the history of Danish architecture. It is precisely one of the very first examples of the transition from the Neoclassicist style, which Koch's mentor C. F. Hansen, if anyone, represented, to historicism with the more liberal use of historic styles. The tall ground floor of the façade and the windows with round arches on the first floor, which were completely pulled down to the tall cornices, and the various sur-

faces of the first and the second floors respectively are the first example in Denmark of the Florentine Renaissance style with inspiration from 16th century Italy.

Upon Realdania Byg's acquisition of the property in 2011, the passage of time, changes and the state of disrepair, as well as municipal and judicial reforms had resulted in the building having outplayed its role. In order to maintain this example of construction and cultural heritage for future generations, new ways of using the building needed to be found. Koch's Courthouse needed new energy. In a figurative and a literal sense. With the restoration, Realdania Byg would return the architectural dignity to the building. A jail section added on in 1871 was removed and the courtyard area around the building was opened up for a new urban area for the enjoyment of the town's citizens.

At the same time, energy optimising initiatives such as solar cells and ground heating as well as high-tech solutions were integrated into the restoration of the historic building that in the future will be rented out to Stevns Municipality, which plans on using the building for a communications, climate and energy concept, which

*Left hand side:
Door in the ring wall,
leading to the garden.*

*Right hand side:
The last watchman in Store
Heddinge, Ole Nielsen,
active 1898-1899.*

will act as a showcase for green IT, as well as management and knowledge technologies. In addition, the building will accommodate event facilities for product demonstrations, television broadcasting etc.

The ambition of the restoration has been both to preserve the architectural and cultural historical values of the protected building and activate Koch's Courthouse as a living part of

Store Heddinge both today and in the future. The best preservation of our historic buildings takes place when they are actively included in our modern society.

Litteratur

Balslev Jørgensen, Lisbet, Hakon Lund, Hans Edvard Nørregaard-Nielsen, *Magtens Bolig. Danmarks arkitektur bd. 5*, København 1980.

Bergdoll, Barry, *European Architecture 1750-1890*, Oxford 2000.

Bertelsen, Jens, Mads Falbe-Hansen m.fl. (red.), *Fredwerik VIII's Palæ. Restaurering. Ombygning. Kunstnerisk udsmykning*, København 2010.

Bjørn, Claus, *Fra reaktion til grundlov 1800-1850. Danmarkshistorie bd. 10*, København 1990.

Elling, Christian, Frederik VIII's Palæ paa Amalienborg, København 1951.

Elsøe Jensen, Jørgen, *Danmarks Middelalderlige Byplaner. Syd- og Vestsjælland*, 1999.

Funder Hansen, Morten, *Jørgen Hansen Koch og senklassicismen i Danmark i perioden ca. 1830-55*, konferensspeciale i kunsthistorie, Københavns Universitet, 1996.

Gerd Larsen, Lene, 'Ind under huden på Hansen og Koch. Et bidrag til forståelsen af C.F. Hansens arkitektur', *Architectura* (28) 2006.

Haugsted, Ida, 'Im Paradies. Die Athen-Reise des Architekten Jørgen Hansen Koch', *Acta Hyperborea* (2) 1988.

Lund, Hakon, 'Klassicismens arkitekters studierejser', *Architectura* (8) 1986.

Lund, Hakon, Anne Lise Thygesen, *C.F. Hansen*, København 1996 / München 1999.

Kindler, Roger, 'Periodical criticism 1815-40: originality in architecture', *Architectural History* (17) 1974.

Noldus, Badeloch Vera, 'I mødet mellem klassicisme og

nygotik. Vordingborg Rådhus af Peter E.I. Kornerup', Kornerups Rådhus i Vordingborg, Odense 2013.

Noldus, Badeloch Vera, 'Mellem international påvirkning og lokal identitet', *Tvedes Rådhus i Sorø*, Odense 2012.

Nyord, Per, 'Tinghuse i Store Heddinge', *Store Heddinge før og nu. Stevns Lokalhistoriske Arkiv*, hæfte I, 1993.

Scharff Smith, Peter, *Moralske hospitaler, det moderne fængelsvæsens gennembrud 1770-1870*, København 2003.

Thule Kristensen, Peter, *Michael Gottlieb Bindesbøll. Danmarks første moderne arkitekt*, København 2013.

Thule Kristensen, Peter, 'Fortællende bygningskunst. Om arkitekturen i Thisted Råd-, Ting- og Arresthus', *Bindesbølls Rådhus i Thisted*, Odense 2010.

Trachtenberg, Marvin, Isabelle Hyman, *Architecture from prehistory to postmodernism*, New York 1986.

Voss, Knud, *Bygningsadministrationen i Danmark under Enevælden. Med en bygningshistorisk Redegørelse for Størstedelen af Periodens danske Raadhuse*, København 1966.

Watkin, David, *The Life and Work of C.R. Cockerell*, London 1974.

Weinwich, Niels Henrich, *Beskrivelse over Stevns-herred i Tryggevelde Amt i Siælland*, København 1798.

Arne Jacobsens eget hus i Charlottenlund

Vil du se flere spændende huse?

Realdania Byg Klubben åbner dørene til rundvisninger, foredrag og oplevelser i enestående arkitektur over hele landet.

Som medlem kommer du helt tæt på Realdania Bygs arbejde med ny arkitektur og historiske huse.

Meld dig ind på www.realdaniabyg.dk

Det koster kun kr. 199,- for et år.

I velkomstgave får du et valgfrit hæfte fra serien "Arkitekternes egne huse".

ISBN: 978-87-92230-62-1

Bygninger er en del af vores kulturarv. Et håndgribeligt levn, som vores forfædre har givet videre, og som vi er forpligtet til at værne om.

Realdania Byg er et ejendomsselskab for udvikling og bevaring. Selskabets formål er at opbygge og formidle en samling af gode eksempler på byggestil og arkitektur fra forskellige tidsperioder og egne i Danmark samt at investere i udviklingen af eksperimenterende nybyggeri.

Realdania Byg er et helejet Realdaniaselskab.

Læs mere på www.realdaniabyg.dk